

5937

26

2-19

43° ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹ. ԴԱԻԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ
Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ

« Ջալա աւարէի առ իմոյ յիշատակի »

ԵՐԿԱՍՏԻՆ

ԿՐՕՆԻՏԷՍ ԲԶՆՅ. Թ. ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ

Սեբաստիա

ՆԱՄԱԿ ՄԸ

Մ. Խ. ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆԻ

ՎԱՐԴԱՊԵՏ Ի ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՍ

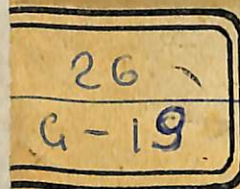
معارف نظارت جلیله سنك ومطبوعات داخله مدیریت عالیہ سنك
۵۸۳ نومروى رخصتنامه سیله طبع و نشر اولمشدر .

Տպագր. Մ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ ԵՆ ԸՃԿ.

Պատր Եկի հաստիքի քիւ 38

1903

26

Գ - 19

ՍԻՐԵԼԻ ԵՒ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲՈՐՍ

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԷԾ.Թ.ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆԻՆ

ՆՇԱՆ

ԿԱՐՕՏԱԳԻՆ ՍԻՐՈՅ ԵՒ ԽՈՐԻՆ ՀԱՄԱԿՐԱՆՔԻ

ԵՐԿԱՍԻՐՈՂԸ

Ամենասիրելի եւ արժանայարգ եղբայրս ,

Մեծ հանոյքով կարդացի , իր ձեռագիր վիճակին մէջ , «Բացատրութիւն Ս. Պատարագի Արարողութեան » անուն համառօտ , այլ սեղմ ու շահեկան երկասիրութիւնդ , զոր իմ անուանա ձօնելու քարոքիւնն ու փափկանկատութիւնն ունեցած եւ : Այս մասին խորին ու անկեղծ շնորհակալիքս կը յայտնեմ : Ինչ ձօն աւելի քաղցր ու սրտաճիկ պիտի ըլլար ինծի՝ քան հարազատ ու սիրակցորդ — չեմ ըսեր կղերական , քանի որ ոչինչ՝ եղբայրական սիրայօղ , պիտի ու կուռ կապեն աւելի սիրս կապ մը կրնայ դնել երկու եղբայրներու մէջ — եղբօր մը երկասիրութիւնը , որ , տուած ըլլալով մանաւանդ անոր խմբագրութեան պարագաները , ա՛յնքան մեծարժեք ու քանկագին է ինձ : Արդարեւ , ինչպէս շատ իրաւամբ կ'ըսես յառաջաբանիդ մէջ , երբ եկեղեցին իր բարձրասիւնան ամեպատուական ու սրբազան անդամներէն մեկուն ձեռքով , որ միայն օրհնելու սովոր էր , սխալ տեղեկութիւններու վրայ ու անմեղծելի թախանձանքներու տեղի տալով՝ քեզ պատժած էր , դուն հակադասակ քեզի դէմ եղած անիրաւութեան , փոխանակ զայրանալու , դառնանալու , նշմարիտ ու վեհոգի կղերի մը յատուկ ու վայել ընթացք մ'ունեցար , մինչեւ այն օրը , որ Կեդր. Կրօն. Ժողովը , խնդրին տեղեկանալով՝ անպատճառ՝ ու կարելի չէ անտուտ չափազանցել ըսելով նոյն իսկ՝ անիրաւ դատեց քու պատիժդ , որուն բարձունքն հրաժայեց իսկոյն , մեծ յուսախաբութիւն պատճառե-

լով անոնց որ անպայման կերպով, այսինքն երկար տարիներու համար պատժուած ըլլալդ քառ-գելուն, հռչակելուն մէջ դրած էին ինչ որ ուսո-րին գոհունակութիւն մը : «Իրագեկ»ին գրութիւն-ները պարզեցին թեզի դէմ եղած բոլոր հակառա-կութիւնները, ուրիշներու արմատներուն բուն ու իրական պատճառները, այնպէս որ զանոնք անգամ մ'ալ կրկնելու ձանձուրութիւնն յանձն առնել իսկ չ'արժէր : Ինչ որ սակայն զիս մեծապէս հպարտա-ցուց, քան թէ այդ ամենուն դէմ ցոյց տուած քիստ-նական ոգիդ, անյիշատաչ ու ներողամիտ ոգիդ է, որ Աւետարանի նշանաբան զաւակներուն յատկա-նիւն է, եւ որով միայն նշանաբան հովիւր՝ վարձ-կանէն, արհեստաւոր կղերք՝ կոչումով ասպարէ-զին մէջ նետուած կղերէն, գառը՝ ոչխարի մօրքով գայլէն կը զանազանին : Ամէն անոնք որ անձուկ ու հիւանդագին ոգիով մը կուրացած չէին, ուրա-խութեամբ տեսնէին քան թէ մէջդ նշանաբան կղերք որ գիտէր նոյն իսկ անհրաւորեան մը դէմ սեր ու անյիշատաչութիւն ցուցնել : Ասոնք ա'լ աւելի պիտի զարմանան երբ ինծի պէս տեսնեն թէ ո'չ մի-այն եկեղեցիին դէմ դառնացած չես, այլ նոյն իսկ անոր ծառայելու, օգտակար ըլլալու համար գոր-ծածած ես ժամանակդ :

Ահա այս պայմաններուն մէջ ի լոյս բերած երկասիրութիւնդ է որ ինծի կը ձօնես. — պայ-մաններ որ զայն ա'լ աւելի բանկագին կ'ընեն ինծի համար :

Մեկէ աւելի խստակցութիւններ՝ ըսել կ'ուզեմ, ուղիք կլլող եւ մեղուկ բաժնոց, սակայն, կա-րելի է սրբապղծութեան պէս բան մը պիտի նր-բան

մարեմ այդ ձօնիդ մէջ : Այսինքն հապա կրօնական գիրք մը բիրտ ու կոտ ճիւղով զբաղող, ճիւղն ուսումնասիրող, ճիւղին յատկութիւններն ու օրէնքները հռչակող, այն է՝ (անձուկ մտերու հա-մար) ճիւղապատ մեկու մը ձօնել, թէ ալ մեկը եղբայր մ'ըլլայ, արդարեւ սրբապղծութեան մօտեցող իրողութիւն մը կը պարունակէ : Թողո՛ւնք այդ խստակցութիւններ, իրենց մուր ու միջնադար-եան խուցերուն մէջ (!), իրենց ո'չ նուազ մուր ու միջնադարեան կրօնական գաղափարներուն հետ երես երեսի : Այսպէս շմտելով մեկէ աւելի պատճառներ ունենալ : Գիտէիք արդարեւ թէ երկար տարիներ եկեղեցիին ծառայելու պատիւն ու հա-նոյք ունեցած եմ, այնպէս որ Ս. Պատարագի արարողութեան վրայ գրուած մը մեծ հանութեամբ պիտի ընդունէի : Այս տողերը կարգացող մը, երե-նոր՝ աւելի ճիշդ ըսելով՝ ծայրայեղօրէն նոր գա-ղափարներով տոգորուած ըլլար, գուցէ չվարա-նէր « իրացու » կոչելու զիս, իրեն վերապա-հելով շատ բնական ու հասկնալի այլամերժու-թեամբ մը, « ոչ-իրացու » ի մեծաշնորհ : Դպիր, այո՛, եղայ երկար տարիներ, եւ չգիտեմ թէ ի՞նչ վնաս հասցուցած է ինծի այդ վիճակը (ի բաց առեալ կողորդի տարրութիւն մը, որ դարապէսին տարրութեան արդիւնքն է միայն), ի՞նչ արգելք եղած է ինձ այն՝ գիտական եւ ուրիշ ասպարէզնե-րու մէջ, թէ ի՞նչպէս զարգացման եւ քաղաքակր-թութեան վնասած է : Իրաւ է որ յանախ պատճա-ռանքներ են որ պատճառի դիմակին տակ կ'երե-ւան : Բնականաբար չեմ շփոթեր եկեղեցասիրու-թիւնը եկեղեցամոլութեան, կրօնասիրութիւնը կրօ-

նամուրքեան հետ: Չեմ անգիտանար քե կրօնա-
մուրքիւնը կրնայ վստահաւոր ըլլալ մային կազ-
մաւորութեան, միակողմանի ընելով դատողու-
քիւնը, ընդարձացնելով, փնայցնելով ուղեղային
բշիջներու մէկ մասը, որով գործունեութիւնը,
կեանքն ալ միակողմանի ու այլանդակ կրնան
դառնալ: Ինչ հարկ, սակայն, այս ծայրայեղու-
քեան երբալ երբ խնդիրը մեր եկեղեցիին վրայ է,
որը, իր լայն սկզբունքներուն շնորհիւ, շատ աւե-
լի գերծ է անկէ քան ուրիշ ո՛ր եւ է եկեղեցի որ
նոյն իսկ «բարեփոխուած» անունը կը կրէ:

Յետոյ, գիտես քե հաւաստի եւ գիտութեան մէջ
եփոքրութիւն կարելի չէ, ինչ որ յօդուածի մը մէջ
համառօտակի նկատած եմ: Նախ պէտք է ըսեմ քե
Գիտութիւնը գիտէ յարգել ամեն ինչ որ անկեղծ է,
ու անոր համար ծաղրելը, բռնելու հետ խաղալը,
գրագիտական ձեւերու կամ ո՛ր եւ է տրամաբանա-
կան հաստի մը մէջ նշանակուած սովորական
տարբերու դիմելը՝ ապացուցանել, փաստաբանել
կամ ժխտել չէ բնու: Հարկ չկայ ըսել նաեւ քե
ձեմարտութիւնը մէկ է եւ ո՛չ քե հակասական, ինչ-
պէս կ'ուզեն ոմանք: Այնպէս որ ինչ որ նշանա-
ւորութիւն է գիտութեան մէջ, չի կրնար սուտ ու սխալ
ըլլալ հաւաստի եւ անոր արտայայտութեան (կրօն-
քիւն) մէջ, եւ ինչ որ սուտ ու սխալ է գիտութեան
մէջ, չի կրնար նշանաւորութիւն ըլլալ հաւաստի մէջ:
Մեր մտքի կազմակերպութիւնն արդէն չի կր-
նար ընդունիլ «հակասական նշանաւորութիւններ» ու
պէս ասութիւններ, որոնք գրագիտական ձեւ մ'ըլ-
լալէ զատ ուրիշ նշանակութիւն չունին: ձեմար-
տութիւնը մէկ է ուր որ ալ ըլլայ, ու անոր հա-
կառակը գտնել կարելի չէ:

Գիտութիւն եւ հաւաստի իրարու հետ եփոքրելու
տեղի չկայ բնաւ, քանի որ անոնց առարկաները,
ասպարեզները բոլորովին անջատ են իրարմէ:
Հաւաստի կը սկսի եւ պէտք է որ սկսի անկէ ուր
գիտութիւնը կը կասի, ինչպէս անձանօրը կը սկսի
անկէ՝ ուր ծանօթը կանգ կ'առնէ: Ահա ինչո՛ւ չեմ
կրնար հասկնալ բնաւ քե ի՞նչպէս մէկը միւսին կըր-
նայ վնասել, քե ի՞նչպէս ոմանք գիտութիւնը հաւաս-
տիին բռնամիտ կը կարծեն եւ ոչ քե ասոր ամենա-
հարկաւոր լրացուցիչը: Ո՞վ կրնայ ուրանալ հա-
ւաստի գոյութիւնն ու ասպարեզը: Կարելի՞ է ըսել
քե երկրիս վրայ չկայ անհաւատ մը, բառին բուն
ու ընդարձակ նշանակութեամբը: Բնակսմաբար
միջավայրին, զարգացման ասիւնանին, ժառան-
գականութեան եւ տակաւին ուրիշ շատ մը պարա-
գաներէ կախում ունենալով անոր ըմբռնումը, միշտ
միեւնոյնը եղած չէ ամեն դարերու, ամեն ցեղե-
րու եւ ազգերու, նոյն իսկ ամեն անհատներու
մէջ: Ժամանակին ընթացիկն հետ հաւաստի աւելի
աննիւթական, աւելի իտեալական, աւելի բարձր
ու լայն եղած է: Ոչ ոք, անշուշտ, պիտի պահանջէ
որ զարգացած մէկը ռամիկի մը ըմբռնումը ու-
նենայ հաւաստիքի մասին, եւ ոչ ոք անշուշտ
պիտի համարձակի ռամիկին հաւաստի, ռամիկին
ըմբռնումը, յարգելի միայն իրենց անկեղծու-
քեանը համար, իբրեւ խարիսխ ու օրինակ նկա-
տել ուրիշներու հանդէպ: Բարոյական եւ մտաւոր
զարգացման օրէնքը անխուսափելի է ու անդի-
մադրելի, այն է որ կ'իշխէ գործունեութեան
ամեն ճիւղերուն վրայ: Երեկուան անձանօրը այս-
օր գոնէ մասամբ ծանօթ է, որով ծանօթին, շատ

փելիին սահմանները, դարերու ընթացքին մեջ, հետզհետե ընդլայնած են՝ մխուելով միշտ անձա-
նօրին, անօժափելիին մեջ: Այս պայմարը տեղի
պիտի ունենայ նաեւ յաջորդ դարերու մեջ, ցոր-
չափ խորհող եակ մը պիտի գտնուի այս երկրիս
վրայ: Բնութիւնը արդէն անհամար գաղտնիքներ
պարգած է մարդուն: Աւելի նիւթ պիտի բլլար
ըսել քե մարդկային միտքը կորցած է զանոնք ան-
կէ, ու բնաւ իրաւունք չունինք վայրկեան մ'իսկ
մտածելու քե ապագային ալ նոյն իրողութիւնը
տեղի պիտի չունենայ: Այսպէս, ուրեմն, ծանօթ առ-
խառնի սահմանները միշտ ընդարձակելի են եւ տեղի
տուողը պիտի բլլայ միշտ անձանօրը: Անշուշտ այս
իրողութեան մեջ բնաւ ցաւառիք պարագայ մը
չկայ, եւ վստահ եմ քե մարդ պիտի չմտնէր ան-
հունին ծանօթութիւնը, երբ այս բանը ներքակա-
նապէս կարելի բլլար: Ըսե՞լ է այս քե օր մը հաւաստի
այլեւս գոյութեան իրաւունք պիտի չունենայ. դա-
կան պատասխան մը, ուրկէ եւ որմէ որ ալ գայ,
յանդգնութիւն մը պիտի բլլայ միայն, խօսք մը որ
ո՛ր եւ է իրողութեան ու փաստի վրայ պիտի չկրնայ
յեմուլ: Գիտութիւնը իրաւունք ու ձեռնհասու-
թիւն չունի բնաւ հաւաստիին դէմ ելլելու, ցորչափ
սա՛ անձանօրին, անօժափելիին մարգերուն մեջ
պարփալուած պիտի մնայ: Արդարեւ անոր հա-
տատմներն ու ժխտմները այն ասեմ միայն իրա-
կան արժեք մ'ունին երբ դրական, ներքական
փաստերու, փորձերու, օրէնքներու վրայ հիմնը-
ւած են: Գիտութիւնը կրնայ ժխտել իրողութիւն
մը, երեւոյթ մը իբրեւ հակասական՝ արդէն իսկ
բոլորովին հաստատուած իրողութեան մը, երեւոյ-

թի մը: Գիտութիւնը հակասական համարութիւն
չ'ընդունիր, եւ ի՛նչ որ սխալ կ'ընդունի, կը դա-
տապարտէ ո՛ւր որ ալ գտնէ: Այս պարագաներէն
զատ, անոր ժխտմներն անարժեք են: Եւ ո՛ր խոր-
հող միտք կրնայ վայրկեան մ'իսկ ուրանալ այն
անսահմանութիւնը որ կը տարածուի մեր տեսած
ամենահեռաւոր լուսաւորներէն անդին: Ո՞վ կը
համարձակի ըսել քե մարդկային միտքը կրնայ ընդ-
գրելի անհունութիւնը իր անհուն գաղտնիքներովն
ու հրաշալիքներովը: Ո՞վ կ'ուրանայ, վերջապէս,
սկիզբի եւ վախճանի հարցին անլուծելի գոյութիւ-
նը: Հարցումը փոխել՝ խնդիրը լուծել չէ բնաւ:
Բայց կարելի է պիտի ըսես. «Հապա ինչո՞ւ
անհաւատ գիտնմներ կան:» Անհաւատ գիտուն, ըս-
իս այդ խօսքը անիմաստ հակադրութիւն մ'է միայն:
Ըսի արդէն քե առխառնիս վրայ անհաւատ գտնելը
շատ դժուար է, ու գիտնմներուն մեջ պիտի չը-
լայ այն: Գիտունը, որ ամէն օր անհուն անձանօ-
րին առջեւ կը գտնուի, ան՝ որ տեղեկական
օրէնքներու վերահասու կ'ըլլայ, ան՝ որ միակ զօ-
րութեան մը արտայայտութիւնը կը տեսնէ ու կը
գտնէ ամէն կողմ, չի կրնար անհաւատ բլլալ, չի կր-
նար ուրանալ անձանօրին, ինչպէս նաեւ ծանօ-
րին մեջ տիրող հիմնալի կարգաւորութեան գոյու-
թիւնը: Անոր հաւաստի բնականաբար շատ աւելի
նրբացած, շատ աւելի վերացած, շատ աւելի
իսկ սլացած է, այնպէս որ ոմանց համար նոյն
իսկ անտեսանելի դարձած է: Բայց ո՞վ կրնայ
պախարակել զանոնք այդ վերին աստիճանին հա-
տած բլլալուն համար:

Շատ անգամ պարզապէս տգիտութեան պատ-

հառաւ կրօնքին ու հաւատքին կցուած ու անոնց հետ բնաւ առնչութիւն չունեցող իրողութիւններու վրայ գիտութեան կողմէ եղած յարձակումները պատճառ եղած են այս երկուքին մէջ իբր քեանքի հակ ոգիի մը գոյութիւնը նշանակելու, ոգի որ շատ անգամներ շահագործուած է : Պարզ օրինակ մ'առնենք : Գիտութիւնը ի՞նչ կերպով հաւատքին հակառակած կ'ըլլայ երբ պնդէ քեանքի — այսինքն երկիրը — իր ընթացքին մէջ չի կատարել բնաւ, քեանքի առաջ հակառակը կատարած ըլլանք : Չէ՞ մի որ արեւն ու անոր ընթացքը ծագող աշխարհին կը պատկանին, որով գիտութեան տակ կ'իյնան եւ ոչ քեանքի հաւատքին, որ — ինչպէս գիտենք — անձանցին կը վերաբերի : Գիտութիւնը նաեւ ինչպէս հակառակած կ'ըլլայ հաւատքին երբ, օրինակի համար, ուզէ բացատրել մարդկային ծագումը բանաւոր ու բնական կերպով մը : Միքէ հին տեսութեան մը տեղ, մարդկային մտքին յագործութիւններէն օգտուելով, նոր տեսութիւն մը դնելը հաւատարմութիւն գոյութիւնը ժխտել է : Ճշմարտութեան հետապնդումին մէջ, որքան ալ խառնափուն ըլլայ այն, արժանիք մը, սրբութիւն մը չկա՞յ միքէ : Չէ՞ մի որ ճշմարտութիւնը սուրբ է, պատշելի է : «Աստուծոյ ճշմարտութիւնը» կ'ըսէ Ս. Գրիգոր : Արդ՝ ամեն անոնք որ ճշմարտութիւնը կը փնտռեն ու երեւան կը հանեն, ամեն անոնք որ կը հետապնդին ճշմարտութեան, ինչ՞ եւ ո՞ր սահմանի մէջ ալ ըլլայ այն, կատարել հաւատարմութիւն, արժանաւոր՝ բարեպաշտ՝ աստուծապատէհներ են : Հակառակը պնդել, ինչպէս նաեւ չընդունիլ այս կամ այն ճշմարտութիւնը — որովհետեւ

սեւ մեր գաղափարներուն, մեր ըմբռնումներուն կրնայ հակառակիլ, — ճշմարտութեան՝ որով եւ Աստուծոյ դէմ գլուխ վերցնել է :

Ուրեմն սխալին դէմ կը պայքարի գիտութիւնը : Ո՞ր կրօնականը պիտի համարձակէր նոյնացնել հաւատքը սխալին հետ : Հաւատք պէտք է հոն ուր գիտնալը կարելի չէ, ոչ ոք կ'ուրանայ քեանքի խորապէս ու իսկապէս հաւատալ է, համոզուիլ է, մինչդեռ հաւատալը գիտնալ չէ, այլ չգիտցուածին, գիտցուիլը կարելի չեղած անձանցին, անյուշի կամ տակաւին չուծուած գաղտնիքին բացայայտ խոստովանութիւնն է :

Աշխատութեան մէջ, տեղ մը, ժամանակիս ոգին մասնաճիւղ ընելով, գիտունները «շաղկապ» անակաճով մը որակելու պէտքն զգացեր են : Պիտի ներքեւ անշուշտ որ այս մասին ուժգնապէս բողոքեմ եղի, այնքան աւելի ուժգնապէս որքան այդ միտումը, այդ պէտքին զգացումը շատեւն էր յայտնապէս կ'երեւի, այնպէս որ շատեւն քաղցման եղած են գիտունները «շաղկապ» կոչելով : Նախամեծար պիտի համարէի եւ շատ աւելի նպատակայարմար պիտի դատէի երբ « ժամանակիս քերուները » գրած ըլլայի, բան մը որ իրականութեան մը պատկանելու, իրականութեան մը կատարել պատկերացումն ըլլալու առաւելութիւնն ու ճշմարտութիւնը պիտի ունենար : Արդարեւ, մեզմէ շատեր՝ գիտուններու տեղ կը դնեն քերուները, որ շաղկապի ու ինքնահաւան ըլլալու հակամէ են ու կարօտ : Ահա քեանքի՞նք անոնց մասին, ուր կամ կանուխ, յուսախաբ կ'ըլլանք : Չեփօքի՞նք, կամ մենք մեզ յաբե՞նք. — մեկ երկու հասարակութեան

կան, գրական, բանասիրական, եւայլն, կարդալով, բոլրատեղով մարդ գիտուն չ'ըլլար, երբ այս բառով կը հասկնանք savant բառը: Նոյնպէս, օտար լեզու մը կամ լեզուներ գիտնալով, օտար երկիր գացած ըլլալով մարդ գիտուն չ'ըլլար անպատշաճ: Նոյն իսկ քաղաքներ ունենանք ըսելու քեզի տեղի եւ համայնքանքի գրաստաններուն վրայ ժամանակ անցուցած, աշխատանքներու մէջ քանի մը փորձեր կատարած ըլլալով անպատշաճ գիտուն չ'ըլլար մարդ: Այս ամենը կրնան առաջնորդել զայն այդ տեսչութիւն, սակայն անկարող են զայն անոր տալու: Իսկ երբ այս ամենը չեն կրնար անպատշաճ գիտուններ հասցնել, կրնան բերուանք արտադրել, բերուանք որոնց մէջն մէջ ամեն ինչ քառասկան վիճակ մ'ունի, ուր օրէնքն ու ենթադրութիւնը, տեսչութիւնն ու նշանակութիւնը միեւնոյն արժեքն ու տեղն ունին, ուր զրոյցում մը կ'սիրէ այսինչ կամ այնինչ վարդապետութեան համար, որուն փոխ տեսչութիւնը կ'ընտրուի իբրեւ անարժեք եւ անկարեւոր: Թերուանք, գիտամոլներ — կը ներես նորաբանութեան — են ասոնք. վստահ եմ քեզի խօսքի այդ պիտիներուն ուղղած ես, ու միայն բառերու մէջ եւ փորձութիւնը:

Բայց որքան երկարեցի, չգիտեմ քեզ համբերութիւն պիտի ունենա՞ս ամենը կարդալու:

Կը սպասես անուշտ որ, գիտութեան եւ հաստի առնչութիւններուն վրայ այսքան երկարօրէն խօսելէ վերջ, զո՞նք քանի մը տողով ալ քննադատականը ընեն: Պիտի ուզէի կատարեալ անաչառութեամբ այս պարտքս կատարել, սակայն եղբայր մը ըլլալէ աւելի՝ ներքին մէջ անձեռնհաս մ'եմ, ու

րով պիտի զգուշանամ քննադատ մը հանդիսանալէ: Ի տեսէ կը շնորհաւորեմ քեզ այս անգրանիկ ու շահեկան աշխատութեանդ համար, որուն կոկիկ, սահուն ու խնամուած լեզուն՝ ընթերցումը դիւրին ու հաճելի կ'ընէ: Հակառակ յառաջաբանիդ մէջ ցոյց տուած համեստութեանդ, բազմաթիւ շահեկան ծանօթութիւններ տաւայ Ս. Պատարագի աւարտութեան վրայ, ու վստահ եմ քեզ ամեն անգամ որ զբոյժը պիտի կարգան, լիովին պիտի գրահաստեն աշխատութիւնը: Միակ բերութիւնը, ըստ իս, չափազանց համառօտ ըլլալն է: Արդեօք աւելի նպատակայարմար պիտի չըլլա՞ր դնել պատարագիչին ծածուկ աղօթքները իրենց ամբողջութեան մէջ. չգիտեմ քեզ այս մասին կրօնական արգելք մը կա՞յ: Չմոռնամ ըսելու նաեւ քեզ անոր բնութեամբ արգելք չեղաւ բնաւ որպէս զի անկէ վերջ գիտական հանդէս մը կամ հասարակ մը կարողայի, ըսել կ'ուզեմ քեզ Ս. Պատարագի «արարողութեան բացատրութիւնը» յառաջդիմութեան արգելք չեղաւ: Կարելի է ժամանակին յարգը ոմանց չափ լաւ ըմբռնած չեմ տակաւին . . . :

Ինչ հարկ արդէն իմ քննադատութեանս. ուրիշներ այդ գործը պիտի ընեն, քննադատի հովեր առնողներ օտո՞ւ, քեզ անոնցմէ օտաւ ինձի չափ օգէտ ու անձեռնհաս ըլլան այս մասին: Եւ երբ անաչառ քննադատութիւն մը յառաջդիմութեան օգտակարագոյն, նոյն իսկ անհրաժեշտ պայմաններէն մէկն է, մի՞ մոռնար քեզ անձնականութեան տուրջ սողոսկողներ ալ պիտի ըլլան, որոնց՝ արհամարհոտ լուրքին մը կ'ըլլաւ: Օգտուէ՛ առաջիններէն, մի՛ վհասիր վերջիններէն:

Սիրելի եղբայրս, նամակս վերջացնելէ առաջ, կէս մ'ալ համառօտակի ի նկատ առնել կ'ուզեմ : Ինչո՞ւ՝ ես որ երկար տարիներ եկեղեցիին ծառայած, բեմական վարժարան յանախած եմ, անկարող կը գտնուիմ Ս. Պատարագի պէս եական ու շարունակ կրկնուող խորհուրդի մը մանրամասնութիւններուն հետեանկութեանցը վրայ դիտողութիւն րնելու : Ինչո՞ւ համար Ս. Պատարագի մասին «անգիտակից միանակի մը մէջ եմ», քու բառերդ գործածելով : Ինչո՞ւ, միքէ կրօնագիտութեան դաս չկա՞յ մեր դպրոցներուն մէջ. — կա՞յ, այո՛, սակայն ի՞նչ կ'աւանդուի Կրօնագիտութիւն անունին տակ — Աւետարանի պատմութիւններէն ու բարոյականէն աւելի՝ Հին Կրտսէականի եղելութիւնները, Հայ եկեղեցիին դաւանութեան, արարողութիւններուն ու ծեսերուն մեկնութենէն աւելի, Հրեայ ազգին պատմութիւնը կը դասախօսուի : Չեմ բոքր քէ Ադամ եւայի, Նոյի տապանին, Յովսէփ Գեղեցիկին, Իսրայէլի եգիպտոսէն ելին, Յետւի եւ անոր հրաշալիքներուն, Սամսոնի եւ Փղեսացիներուն եւ սակաւից բազմաթիւ Հրեայ դէմքերու եւ Հրեայ դէպքերու վրայ չխօսուի, — դասախօսներուն գործը կը դիւրացնեն երեւակայութեան զարնող՝ առաքինական, շինիչ պատմութիւններ —, բայց ասոնցմով Կրօնագիտութիւն րած չենք ըլլար, մասալ սերունդը բարոյական կուռ սկզբունքներով, քիստոնեական մտքով բարոյականով տոգորած՝ հայ եկեղեցիին գիտակից ու զայն սիրող անդամներ րած չենք ըլլար բնա : Մեր կրօնական դաստիարակութեան մէջ, նոյն իսկ մեր եկեղեցիին մէջ, ամեն ջանք կ'ընենք տղան միտք օտար՝ յանախ անհետն՝ անուններով ու դէպ-

քերով խնդրելու : Չե՞ մի որ բուն մեր եկեղեցիին սուրբերը խեղդած ենք օտար սուրբերու լեզուին մէջ : Այս վիճակին մէջ, ի՞նչ իրաւունքով կը գանգատինք քէ արդի սերունդը եկեղեցիէն ուժանալու վրայ է : Յանցանքը միքէ նոր սերունդի՞նն է, քէ ոչ՝ եկեղեցիին յառաջդիմական ոգին չհասկցողներուն, ու դարեւե քի վեր քի գործ դրուած բիւրեղացած, քարացած մեքոսներու մարմնացումն եղողներունը, որոնք չեն ուզեր տեսնել քէ իրենց տուրքը գտնուողները քարանայէ, բիւրեղանայէ հեռի, միտք փոխակերպման, յառաջդիմութեան վիճակի մէջ են : Անկարելի է հեղեղ մը կատեցնել. կարելի է, սակայն, զայն սահմանափակել, ուղղել, առաջնորդել, նոյն իսկ օգտակարապէս գործածել : Երբ կ'ըլլէր՝ ըմբռնելով այս տարրական հեմարտութիւնը՝ անոր համաձայն ընթացք մ'ունենայ, երբ կ'ըլլէր հաւատայ, չըսեմ գիտայ, քէ բաներ կան որ կը հիմնան անպատեան, ուր որ ալ գտնուին, քէ նորութիւններ կան որ՝ գոնէ հիմներու չափ կ'ընան արժէք, նոր սերունդին ցոյց տուած ցրտութիւնը, ինչպէս կ'ըսես, վաղանցուկ երեւոյթ մը պիտի ըլլայ միայն :

Կը յուսամ քէ այս կէտերու վրայ ունեցած գաղափարներս ու դաստիարակներս նոր, միակողմանի, յստուռ ու խիստ պիտի չգտնես :

Վերջացնեմ : Հազար ներողութիւն՝ կը խնդրեմ նամակիս արտասովոր երկարութեան համար, ու կրկին անգամ ի քեզ քեզի շնորհակալ ըլլալով ինձի պատեալած մեծ հանդիմող համար, կատարեալ յաջողութիւն կը մաղթեմ գրեւորիդ՝ սիրակարօ համբոյրով :

10 Նոյեմբեր, 1901

Եղբայրդ

Մ. ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ

ԿՐՕՆԻ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐ

Հրատարակիչ՝ ՍՄԲԱՏ ԴԱԻԹԵԱՆ

14.—Տարրական Ընթացք Կրօնի Ուսման, Գրեց
Վարդան քահ. Ասլանեան :

20.— Համանոս Կրօնագիտութիւն պատրաստեց
Ա. Հաբէլեան :

29. — Տղոց Կրօնագիտութիւն յօրինեց Մկրտիչ
Վ. Աղաւնուի :

36.— Ծաղկափայ Բրիստոնեական Վարդապետու
թեան երկասիրեց Աստուածատուր Մանուկեան,
(նախկին ուսանող Էջմիածնայ ձեմարանին և Բե-
շերսպուրկի Պետական Համալսարանին) :

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Երբ Առաջնորդական Փոխանորդի մը կողմէ
սրուած հրամանագրի մը վրայ կատարած պատկառ-
րութեան համար անպայման կերպով փիլոնա-
գրկութեան դասապարտեցայ, գրկուելով Եկեղե-
ցական պաշտամունքներու մասնակցելու իրաւուն-
քէս, խորհեցայ թէ այդ պարսպ ժամանակս կրնայի
օգտակարապէս գործածել Ամենասուրբ Պատարագի
Մեկնութեան փորձն ընելով : Եւստէ այս Սուրբ
Խորհուրդին մանրամասնութիւններուն ու արա-
րողութիւններուն վրայ տարած ու աղօթ ծաւո-
թութիւններ ունին միայն, չքսելու համար թէ
շատեր բողոքովին կ'անգիտեան անոնց նշանա-
կութիւնը : Յաւալի իրողութիւն մ'է այս, երբ
մանաւանդ Հայ Եկեղեցիին այնքա՛ն եական, այն-
քա՛ն հիմնական խորհուրդին՝ Սուրբ Պատարա-
գի մասին է այն : Կրօնական գգացումը, Եկեղե-
ցասիրութիւնը այնքա՛ն աւելի կ'արծարծին՝ ո՛ր-
քա՛ն սովորութեան ու կրկնումին պատճառած ու
նաեւ զգիտութեան յառաջ եկած անգիտակցութեան
յաջորդէ գիտակցութիւնը : Ամեն եկեղեցական, ի՛նչ
աստիճանի ու դասակարգի աչ վերաբերի, պարտի
կրօնական գիտակցութեան աւելնալուն, զարգանա-
լուն հետամուտ ու ցանադիր ըլլալ, իր կարողու-
թեան ու զարգացման աստիճանին համեմատ : Այս-
պէսով միայն կարելի պիտի ըլլայ Եկեղեցիին դիմ
ցոյց սրուած նորամուտ պաղործութիւնը կրօնասիրա-

կան ջերմ զգացումով մը սափցնել, ու ուրախութեամբ պիտի տեսնենք թէ ուցածուները սակաւ պիտի անհետնան: Քահանաներն ալ այս մասին աշխատակցելու իրաւունք ու պատճառ ունին, ու ներելի չէ մեզի ըսել թէ կրօնական գիտակցութեան գործը վերաբերուողներն կը պատկանին, քանի որ անոնց համար բացուած են բարձրագոյն դարեւաններ, միևնույն փառանքներն ինքնագարգացումով միայն կրնանք ինչ շատ առաջ գալ: Իրաւ է որ անոնցմէ որոնց շատ տնայն է՝ շատ կը պահանջուի, սակայն՝ սա պատճառ մը չէ որ ինչը վայելողներն ալ իրենց կարելին չունեն Քրիստոսաւանդ Հօսիւններով է որ ուղեցի երկասիրել այս գրքովը, գիտնալով թէ եւ որ գործը կարողութեան շատ վեր է: Մեկ կողմէ ապաւինելով Աստուծոյ անբաւ օգնականութեանը վրայ, միւս կողմէ օգտուելով մեր նախնի Սուրբ Հայրերու գրութիւններէն ու մասնաւորապէս Ներսէս Լաւրոնացիին մեկնութենէն՝ կրցալ գրուիս հասնել զայն: Կը յուսամ թէ եկեղեցական ընթերցողը պիտի ներե ինծի այս յանդիմանութիւնն ու անմեղադիր պիտի գտնուի աշխատութեան քերութիւններուն համար, գիտնալով որ՝ դոյզն ինչ օգտակար ըլլալու բուն տեսլի մը, եւ ո՛չ թէ իր կարողութեան վրայ ունեցած հաստատի մ'արդիւնէն է այն:

ԿՐՈՆԻԴԷՍ ԲԷՆԵ. Թ. ՆԱԼԲԱՆՏԵԱՆ

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ

« Զուս արարէի ան իմոյ յիշատակի »

Ս. Պատարագի Խորհուրդը հայ. Ս. Եկեղեցիին ձօթը խորհուրդներէն մէկն է: Ամենատուր երջողութեան խորհուրդին պէս, այս Ս. Խորհուրդն ալ բոլորովին անքննելի է ու մարդկային միտքը չի կրնար ամենեւին անոր վերահասու ըլլալ (Կող. Բ. 8): Փափաքեցալ, սակայն, մարդկօրէն կարելի եղած սահմանին մէջ, փոքր ի շատէ բացատրել Ս. Պատարագի արարողութիւնը ⁽¹⁾, ապաւինելով Աստուծոյ անբաւ շնորհքին և օգնականութեանը: Այս Աստուածային Ս. Խորհուրդը, զոր Քրիստոս Վերնատան մէջ մեզի շնորհեց, մարդկային ազգն Աստուծոյ հետ հաղորդելու կամ միացնելու համար սահմանուած է, և անոր մէջ հացն ու դինն կը փոխարկուին ու ճշմարտապէս Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնը կը դառնան (Ա. Կորնթ. Ժ. 16, ԺԱ. 29, Էայլն), ո՛չ անշուշտ պատարագիին արժանաւորութեան կամ աստիճանին պատճառաւ, այլ նոյն ինքն Քրիստոսի խոստումին:

(1) Այս արարողութիւնը Քրիստոսի պատարագին խորհուրդն ու խորհրդանշանն է: Այս խորհուրդին Տէրունական Ընծրիք, Հաղորդութեան Խորհուրդ և Խորհուրդ Վերջին Ընծրեաց ալ կ'ըսուի:

ու օրհնութեանը, և պատարագիչին Քրիստոսա-
ւանդ Ս. Պաշտօնին շնորհիւ (Գործ. Ի. 24, Բ.
Կորնթ. Գ. 6—11) : Քանզի ա՛յլ է քահանային
անձը, այլ՝ Քահանայական Շնորհը, որ ձեռնադ-
րութեան պահուն Ս. Հոգիէն կը արուի, կը ներ-
շնչուի Քահանային (Գործ. Ը. 17—18 և Գործ. Թ.
12—17) : Ս. Հոգին սրբազործութեան նիւթ կ'առ-
նէ իր պարգեւած Շնորհը և անով կը նուիրագոր-
ծէ այս Ս. Խորհուրդը : Անտարակոյս մեղքով չա-
ղախեալ Պատարագիչը դատապարտութեան ար-
ժանի է՝ մեղքով կամ անարժանութեամբ Ս. Խոր-
հուրդին մերձենալուն համար : Իր անձին դատա-
պարտութիւնը կ'ուտէ ու կը խմէ՝ Տիրոջ Մարմինն
ու Արիւնը անարժանաբար ճաշակելով ու խմելով,
կ'ըսէ Առաքեալը (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 17—34) :

Պատարագը՝ մեր Փրկչին մեզի՝ մեղաւորներուս
շնորհած պարգեւներուն ամէնէն մեծագոյնն ու
թանկագինն է, որով մեր առօրեայ մեղքերն Ա-
նոր փրկագործ և կենդանարար Խաչին տակ կը
սփռենք, գիտնալով թէ Ան՝ տնօրինական խոր-
հրդով միայն պատրաստեց մարդկային ազգի փր-
կութիւնը, անով հաշտեցուց մարդկութիւնը Հայր
Աստուծոյ հետ : Խորհրդական հացին և գինիին
միջոցաւ է նաեւ որ Փրկիչը իր Աստուածային Բը-
նութեան հաղորդ ըրաւ մեզ, Վերնատան մէջ օրհ-
նելով հացն ու գինին, Առաքեալներուն տալով
և ըսելով. « Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի »,
(զիս յիշելու համար ըրէք աս) : Հայ Եկեղեցին ան-
խախտ ու հարազատօրէն պահելով իրեն եղած ա-
ւանդն ու պատուէրը, կը կատարէ Ս. Պատարագ՝
յիշելու, յիշատակելու համար իր Տիրոջ տնօրինա-

կան խորհուրդները, Անոր՝ երկինքէն երկիր իջնելը,
մարդեղութիւնը, չարչարանքները, խաչն ու մահը,
երեքօրեայ թաղումը, մեղաւոր մարդուն տուած
փրկութիւնը՝ ազատելով զայն մահուան ու խա-
ւարի գերութենէն, յարութիւն առնելը, քառա-
սուն օր աշխարհի վրայ մնալով՝ ինքզինքը ճշմար-
տապէս ցոյց տալը, և ամէն ինչ Աստուածապէս
նուիրագործելն և կատարելը, առաքեալներու դա-
սը օրհնելը, երկինք համբառնալով Հայր Աստուծոյ
աջ կողմը նստիլը, միշտ մարդկային ազգի համար
բարեխօսելը, և վերջապէս՝ վերջին գալուտը,
մէկ խօսքով այն անհուն սէրը զոր Ան ցուցուց
մեղաւոր մարդկութեան համար, սէր որ կը բովան-
դակէ ու կը բացատրէ այս ամէնը : « Աս հացով ու
գինիով մանաւանդ Տիրոջ մահը պատմեցէք » կ'ը-
սէ Առաքեալը (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 26), որպէս զի
միշտ գինքը յիշելով այս մեղանշական աշխարհէն
յաւիտենականութեան դիմենք :

Այս բոլոր խորհուրդներն յիշել և Քրիստոսի
Մարմնին և Արիւնին հաղորդ ըլլալ է անապա-
տարագ մատուցանելը, և ոչ թէ ամէն օր խաչել,
զոհել, մանաւանդ դատապարտել Քրիստոս, ինչ-
պէս կ'ըսեն ժամանակիս չաղփաղփ գիտունները :

Ս. Պատարագի խորհուրդին մէջ երեք կերպ
ընթերցուածներ կան, ասոնք են 1⁰ պատարագիչ
Քահանային մաղթանքը, 2⁰ Սարկաւազներու քա-
րոզը և 3⁰ Դպիրներու երգը :

Ժողովուրդը ջերմեանդութեամբ կրնայ, մի-
այն մտքով, դպիրներուն հետեւիլ (1) :

(1) Թէև ցանկալի էր որ ժողովուրդը երգեցողութիւններուն
վարժուելով՝ ներդաշնակօրէն ձայնակցէր դպիրներուն :

Ուրիշ տեսակէտով մը՝ Ս. Պատարագի Խորհուրդին մէջ տեղի ունեցած ընթերցումները երկու մասի կը բաժնուին, մէկը ծածուկ, իսկ միւսը յայտնի։ Ծածուկ են այն ընթերցումներն ու աղօթքները, զորոնք պատարագիչը առանց ժողովրդէն լսուելու կը կարդայ խորհրդատետրին վրայ⁽¹⁾, իսկ Պատարագիչին, Սարկաւագներուն և Դպիրներուն բարձրաբարձու աղօթքները, քարոզներն ու երգեցողութիւնները յայտնի կը կոչուին։

Ս. Եկեղեցին Աստուծոյ տաճարն ու տունն է (Ս. Կորնթ. ԺԱ. 20)։ Երկնաւոր Թագաւորին պալատն է, և Ս. Սեղանն՝ անոր աթոռը։ Ժամաբար Քահանան կուգայ Աստուծոյ առջև Սարկաւագներով ու Դպիրներով ընկերացած՝ Պատարագի Ս. Խորհուրդը կատարելու։

Նախ և առաջ՝ Քահանան, յետ ապաշխարութեան (Ս. Գիրք կարդալով, սաղմոսելով, և այլն) և խոստովանութեան, հանդարտ ու մաքուր սրբտով, Աստուծոյ ապաւինելով, հեզութեամբ, խոնարհութեամբ, ամէն շար խորհուրդներէ հեռացած՝ պահարանը կամ աւանդատունը կը մտնէ զգեստաւորելու համար։

Քահանային աւանդատուն մտնելն և իր սովորական հագուստները մասամբ մերկանալով ուրիշ փառաւոր զգեստներ հագնելը՝ կը նշանակէ մեղքի հին մարդը մերկանալ և զՔրիստոս զգեստելու, սրբութեամբ և արդարութեամբ նորոգուելով՝ մաքի մաքրութիւն, սրտի սրբութիւն և

(1) Հարկ չտեսայ բացատրելու, բանի որ Սարկաւագներուն ու Դպիրներուն ըսածներուն զրէթէ յար և նման են։

քաջութիւն ստանալ։ Պարտ է մեզ՝ ո՛չ միայն Աստուծոյ առջև սուրբ կամ բարի ըլլալ, այլ և առաջի մարդկան, ինչպէս կ'ըսէ Առաքեալը (Բ. Կորնթ. Ը. 21)։ Քահանաները տիեզերքի Գերագոյն Թագաւորին՝ Աստուծոյ՝ պաշտօնականներն են, որոնք հանդէսի մը ատեն իրենց շնորհուած պերճ հանդերձները կը հագնին, որպէսզի իրենց աստիճանին վայել փառքովը երեւան։ Հոս Քահանան Տիրոջ պաշտօնը կը փառաւորէ շքեղ զգեստներով, ո՛չ թէ իր անձը։ Բնականաբար՝ Քահանան մարմնական զարդարումին հետ, ու անկէ աւելի, հոգեւորապէս և մտաւորապէս իր անձը զարդարելու ջանադիր պիտի ըլլայ միշտ, վասն զի երեքն ալ իրարմէ անբաժան են, ու կարելի չէ բնաւ անտեսել մանաւանդ վերջինները, եթէ արտաքին ճոխութեան՝ չ'ուզեր որ ներքին ցնցոտիներ հակասեն։ Աստուած հրամայեց Մովսէսին որ պայծառ և վաշելուչ հանդերձներ հագնի Ահարոն⁽¹⁾, որ պիտի սրբէր ժողովուրդը Քահանայագործութեամբ (Ելից. ԻԸ)։ Երբ Ահարոնի որդիները, Նաբաթ ու Աբիութ, անարժանաբար մտան Ս. Խորանը — հաւանականաբար զինովցած վիճակի մէջ —, կրակը բուրվառէն ելաւ ու այրեց զանոնք, բայց անոնց հագած քահանայական զգեստներուն չիչխեց մերձենալ (ՂԵ. Ժ)։ Եզեկիէլ մարգարէն ալ քահանայական զգեստներով զարդարուած տեսաւ Հրեշտակապետը, զի կ'ըսէր «Որ զգեցեալն էր զպնդնաւորն» (Ժողաւոր, փիլոսոփայիչի, և մինչև ոտքին պնդները հասնող երկայնաքղանց հանդերձ)։

(1) Հին Կտակարանի մէջ յիշուած Ահարոնեան Քահանայական զգեստին սակաւ ինչ բարեփոխուած ձեւն է հիմակուանը։

Քահանան զգեստաւորուելէ առաջ կըսաղմոսէ,
« Յիշեա՛, Տէր, զԴաւիթ և զամենայն հեղութիւն
նորա » եայլն. — Ո՛վ Տէր, յիշէ՛ Դաւիթն ու անոր
խոնարհութիւնը, յիշէ՛ խոստումները Դաւիթի որդե-
րին՝ Յիսուսի, որ Քու ալ բնական Որդիդ է, Ա-
նոր՝ իր չարչարանքներովը՝ մեղաւորներուս տուած
փրկութիւնը և մեզ՝ Քու հետ հաշտեցնելը, եայլն:
Սաղմոսէն ու ագօթքէն վերջ Քահանան կը սկսի
զգեստաւորուիլ, իւրաքանչիւր զգեստի համար
զատ զատ աղօթքներ ու խնդրուածքներ ընելով:

Զգեստին իւրաքանչիւր մասը իր նշանակու-
թիւնն ունի, զոր հաճառողի կը ներկայացնեմ:

Սաղաւարտը կը խորհրդանշանէ Քրիստոսի յաղ-
թութիւնը, որով Անիկա փրկեց մարդկային ազգը
սատանային՝ այսինքն խաւարին ու ատելութեան
զերութենէն:

Շապիկը՝ Քրիստոսի անմեղութիւնն ու մաք-
րութիւնը:

Փորուրարը, զոր երկու ուսերուն վրայ կ'առ-
նէ Քահանան, կը նշանակէ Քրիստոսի Աւետարա-
նին քաղցր լուծը, զոր ամէն ճշմարիտ Քրիստոնե-
այ պարտի զգալ ու կրել իր ուսերուն վրայ՝ սի-
րով ու հնազանդութեամբ:

Դօտին կը նշանակէ խիզախ համարձակութիւն
աշխարհի, մարմնի և սատանայի դէմ:

Բազպանը, սրտի յօժարութեամբ ամէն բարի
գործերու ձեռնամուկն ըլլալու և՛ մարդկօրէն կա-
րելիին չափ՝ չար գործերէ հրաժարելու նշանն է:

Շուրջաւոր՝ որ կը կոչուի նաև նախորտ, ինչ-
պէս նաև վախտը, կը նշանակեն թէ պատարագիչ
քահանան ամէն առաքինութիւններով լեցուած

ըլլալու է: Ահարոնի վախտը տաճարիկու պատ-
ուական ակերով զարդարուած էր:

Հողաքափը կը խորհրդանշանէ այն իշխանու-
թիւնը զոր քահանային տուաւ Քրիստոս՝ կոխելու,
ջախջախելու համար օձերը, կարիճները և սատա-
նային բոլոր զօրութիւնները, ծածկուած մեր յոռի
կիրքերուն ու անիրաւ ու ամօթալի բաղձանքնե-
րուն մէջ:

Անձեռնոցը կը նշանակէ ձեռքերու և սրտի
մաքրութիւն, զոր պարտի ունենալ ժամարարը:

Եմիսկորոն, որ Յունական բառ է, Եպիսկո-
պոսը միայն կը կրէ՝ չուրջառին վրայ խաչաձև ա-
ռած, ի նշան լրման քահանայական եօթներորդ
աստիճանին:

Երկնային քաղն է երկփեղ խոյր, որ Ահարոնեան
խոյրի ձեւէն առնուած և սակաւ ինչ բարեփոխուած
է. Եպիսկոպոսներն և Կաթողիկոսները միայն կը
գործածեն զայն:

Արտախորակ կ'ըսուին թագէն կախուած եր-
կու ծայրեր, որոնք թագին կապերն են:

Կոնքեռն է հովուական մախաղ, զոր Ս. Հայ-
րապետէն զատ Եպիսկոպոսներէն ոմանք կը գոր-
ծածեն անոր հրամանաւ:

Քահանան իր այս բոլոր հանդերձներով խոր-
հրդանշան է մեր Տիրոջ, որ եղաւ ճշմարիտ
Քահանայ յաւիտեան, ըստ կարգին Մեղքիսեղեկի
(Եբր. Ե.):

Իսկ գալով Սարկաւազներուն,
Ուրարը, զոր կ'առնեն, հնազանդութեան և
Աւետարանին քաղցր լուծին նշանն է:

Բուրվառը կը պատկերացնէ սրտի ջերմեան:

դուժիւնը , որ խոնկին պէս անուշաբոյր և երկնաւայ , կը լեցնէ մեր էութիւնը ու դէպ 'ի վեր կը օրհնայ :

Քչոցը կը հրաւիրէ մեզ ակնածանքով կենալ ու աղօթել :

Զգեստաւորման արարողութիւններէն ու ընթերցումներէն վերջ քահանան, սարկաւագներով ու մոմակալներով ընկերացած, Աւանդատունէն ելլելով Սեղանին առջև կ'ուգայ . Գլ. ԻԵ. Սաղմոսը ըսելով կը լուայ ձեռքերը՝ իբրև օրինակ ներքին մաքրութեան և կամ Զիթենիներու լեռին վրայ Քրիստոսի արտասուելուն : Դպիրները կ'երգեն « Սորհորդ խորին » որ կը բովանդակէ այն ամէն աղօթքներն ու պաղատանքները, զորս մեր նախահայրերը կ'ընէին Աստուծոյ՝ իր Որդիին գալուստը փութացնելու համար , և ութը պարբերութիւն կը պարունակէ իր մէջ .

Առաջինին մէջ՝ հրեշտակներու ստեղծագործութիւնը կը յիշուի :

Երկրորդին մէջ՝ Ադամին ստեղծուին ու փառքով զարդարուիլը :

Երրորդին մէջ՝ Աշխարհի փրկութիւնն , և Աստուծոյ մէկ հատիկ Որդիին չարչարանքներովը մարդկային բնութեան վերանորոգումը :

Չորրորդին մէջ՝ Ս. Հոգին իջնելը Առաքեալներուն վրայ , և մեր վրայ ալ իջնելու մասին ազանքներ :

Հինգերորդին մէջ՝ Եկեղեցիին սրբութիւնը :

Վեցերորդին մէջ՝ Քրիստոսի փրկագործ խաչելութիւնը :

Նոթերորդին ու ութերորդին մէջ՝ Քահանայ-

ական զգեստներուն նշանակութիւնն և անոր համար Աստուծոյ ըրած մեր խնդրուածքներն :

Քահանային՝ Բեմին առաջին ըրած աղօթքն ու հրապարակաւ խոստովանութիւնը կը նշանակեն մեր Տիրոջ՝ երեսի վրայ իյնալով արիւն քրտինք թափելը . հետեւաբար, լալով մօտենալու կամ նախելու ենք այս սուրբ խորհուրդին ալ : Այս առթիւ քահանան հրապարակաւ կը խոստովանի իր մեղքերը ⁽¹⁾ , ու կը խնդրէ ժողովուրդէն որ իրեն համար աղօթէ ու թողութիւն խնդրէ , իսկ եթէ կան որ վշտացած, սրտնեղած են իրեն դէմ , անոնցմէ ալ ներողութիւն կը խնդրէ : Անոնց բոլորին տեղ Քահանաներէն մէկը Աստուծոյ ողորմութիւնը կը հայցէ անոր վրայ , թողութիւն չնորհելու անոր մեղքերուն և յառաջիկային ալ մեղքերէ ազատ պահելու համար : Ժամարարն ալ փոխադարձաբար կը բարեմաղթէ որպէս զի Աստուած թողութիւն չնորհէ ամէնուն մեղքերուն , ու ապաշխարելու և բարին գործելու ժամանակ տայ , և դպիրին ըրած խնդիրքին պատասխան « Յիշեալ լիջիք առաջի անմահ գաւինն Աստուծոյ » մաղթանքը կ'ըսէ : Այս աղօթքներէն ու խոստովանութենէն վերջ Քահանան բեմ կ'ելլէ սաղմոսելով , ինչ որ Քրիստոսի շատ անգամներ Զիթենիներու լեռն աղօթելու ելլելը կը խորհրդանշէ : Քահանային « Ի յարկի Սրբութեան » ըսելն ու Սեղանն համբուրելը յարգանքի , ակնածութեան , սրբաւայրի մը վրայ եղած ըլլալու գիտակցութեան արդիւնքն ու ապացոյց են :

(1) Ժամարարին այս հրապարակային խոստովանութիւնը կ'երեսի Թէ նախնական եկեղեցիին հրապարակային խոստովանութեան համառօտ մէկ օրինակն է :

Վարագոյրը կը քաշուի այս պահուն : Դպիրները մեղեդին կը սկսին և քահանան գլխաբաց՝ Գ. Նարեկացիին կողմէ Ս. Հոգիին ուղղութեամբ աղօթքը կարդալով, Սուրբ Հոգիին գործակցութիւնը կը խնդրէ, և վերջը, սրբագործութեան համար յատկապէս պատրաստուած անխմոր և թարմ հացն՝ որ կ'ըսուի նշխար-սպաս՝ աղօթքով սպաս կը դնէ, իբր խորհրդանշան Քրիստոսի Ս. Աստուածածնի արգանդին մէջ յղանալուն : Երբ վարագոյրը կը բացուի, դպիրները « Որ գերագոյն »ը, (Փրկչին խոնարհութեան վերաբերեալ երգը), կ'երգեն : Ժամարար Քահանան ալ խնկարկելով՝ ժողովուրդին մէջ կ'իջնէ, թափոր կը պտտի և վերջը վերստին բեմ կ'ելլէ՝ իբրեւ օրինակ Քրիստոսի երկինքէն երկիր իջնալուն, մարդկային ազգի հետ միանալով անոր փրկութիւնը գործելուն և Հայր Աստուծոյ աջ կողմը բազմելուն :

Երբ դպիրները « Որ գերագոյն »ը կ'աւարտեն, Սարկաւազը՝ բոլոր ժողովուրդին կողմէ՝ « Օրհնեա՛, Տէր » կը ձայնէ ժամարար Քահանային, ըսել ուզելով . « Տէր Քահանայ, պաշտօնեայ բարձրեալ Աստուծոյ, քանի որ պաշտօն ստացար մեզ օրհնելու, օրհնէ՛ մեզ և աղօթէ՛ մեզի համար » : Քահանան շնորհակալ կ'ըլլայ, գոհութիւն և օրհնութիւն կը մատուցանէ՝ ըսելով « Օրհնեալ թագաւորութիւնն Հօր և որդւոյ և հոգւոյն Սրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն » : Այս « Օրհնեալ թագաւորութիւնէն » մինչև Վերաբերումը ⁽¹⁾ ըլլալիք աղօթքներն ու երգեցողութիւն-

(1) « Օրհնեալ թագաւորութիւնէն » մինչև Վերաբերումը երախայից պատարագ ալ կ'ըսուի, ինչպէս նաև Երախայից պատար-

ները՝ հաւատացեալներու ականջները քաղցրացնելու համար են, որպէս զի անոնք մարմնական հոգեբէ մաքրուին և միանան Աստուծոյ և անոր Ս. Խորհուրդին հետ :

Ապա ժամամուտը կ'ըսուի, ըստ պատշաճի, յիշեցնելով մարգարէութիւնները որոնք Քրիստոսի փրկարար տնօրէնութիւնը կանխաւ գուշակեցին : Սարկաւազը, իբրեւ դաստիարակ, իբրեւ առաջնորդ, կը հրաւիրէ ժողովուրդը որպէս զի խնդրէ Քահանայէն այն խաղաղութիւնը, որ Տիրջմէն իրեն շնորհուած է « Զխաղաղութիւն տամ ձեզ. զխաղաղութիւն թողում ձեզ . . . » Սարկաւազը նոյն միջոցին կը ձայնէ « Եւ ևս խաղաղութեան զՏէր աղաչեսցուք »ը, և Քահանան կը կատարէ այդ խնդիրը « Խաղաղութիւն ամենեցուն » ըսելով :

Եւ որպէս զի ժամարարն ալ մասնակից ըլլայ նոյն օրհնութեան, դպիրները 'ի դիմաց ժողովուրդին « Եւ ընդ հոգւոյդ քում » կ'երգեն : Սարկաւազը ժողովուրդն Աստուծոյ երկրպագելու կը հրաւիրէ, իսկ դպիրները կ'երգեն « Առաջի քո Տէր » :

Ապա Քահանան իբրեւ հաւատոյ որդի Աստուծոյ և իբրեւ հայր ժողովուրդեան, Աստուծոյ ողորմութիւնը և գթութիւնը համարձակօրէն կը խնդրէ և կ'աղօթէ իրեն և ժողովուրդին համար՝ ըսելով, « Տէր Աստուած մեր որոյ կարողութիւնդ անքնին է և փառքդ անհասանելի . . . » :

Ասկէ վերջ դպիրները աւուր պատշաճի ծառայեալներ կը սկսին երգել հեշտաւուր եղանակով :

Բայց կ'ըսուի այն ամէն օրեր, որ խորհրդաւոր պատարագ չի մատուցուիր :

Սարկաւազը ⁽¹⁾ Ս. Աւետարանը բարձրացնելով՝ «Պոստիւմէ» կը ձայնէ, ըսել ուզելով «Ուղիղ մտքով ու սրտով վեր նայեցէք», որմէ վերջ դըպիրները կ'երգեն «Սուրբ Աստուած»ը, Յիսուս Քրիստոսը Հօր և Հոգիին հետ Աստուած դաւանելով : Դուն, Քրիստոս Աստուած մեր, որ Սուրբ, հօր և անմահ ես, բաւական չհամարեցար մարդ ըլլալ և մեզի հաւասարիլ, այլ և անարգ և յետին մահը, խաչին մահը ընդունեցիր մեզ համար՝ այնքան անպատմելի խոնարհութեամբ, ողորմէ՛ մեզի, ազատէ՛ մեզ : Նոյն միջոցին քահանան ալ ծածկաբար կ'աղօթէ :

Սարկաւագին՝ Աւետարանը բարձրացնելն ուզայն մէկ կողմէն միւսը տանելով ժողովուրդին ի համըրյոյ մատուցանելը կը նշանակէ թէ Քրիստոս երկինքի բարձրութենէն երկիր խոնարհեցաւ, լուեկայն ըսել ուզելով նաեւ թէ սիրով կը համբուրենք ժողովրդեան հետ քու երկրպագելի խօսքերդ, Տէր Յիսուս, և կ'ընդունինք զանոնք մեր հոգիին մէջ : «Սուրբ Աստուած» էն վերջ, քահանան ծածկաբար ու սարկաւագներն յայտնի կերպով կը կարգան նոյն գոհութեան կէտերը, վառն զի ինչ որ քահանան Աստուծմէ կը խնդրէ, նոյնը սարկաւագները բարձրաձայն կ'իմացնեն ժողովուրդին, որ ինքն ալ նոյնը խնդրէ, որպէս զի իր պաղատանքը միանայ քահանային աղօթքներուն : Թէպէտեւ հրեշտակի պէս չենք կրնար աղօ-

(1) Երկու Սարկաւագներէն մէկը բոլորովն ի ձեռն աշաւ կերտութիւն կ'ընէ՝ Սեղանին ձախ կողմը կեցած : Իսկ միւսը՝ ձեռքը ըջոց առած՝ կարգ կը վարէ և սեղանին աջ կողմը կը կենայ, Աւետարան կը կարդայ, «Հաւատամք» կ'ընէ, վերաբերում կ'ընէ, և այլն :

թել, բայց՝ յուսալով Աստուծոյ անսահման գթութեան և ողորմութեան վրայ՝ «Տէր, ողորմեա՛» կ'ըսենք և ուրիշ խնդրուածքներ կ'ընենք : Սարկաւագներն անգամ մ'ալ «Եւ եւս խաղաղութեան զՏէր աղաչեացուք» կը ձայնեն՝ հրամայելով ժողովուրդին որ խնդրէ այն խաղաղութիւնը, որուն համար Տէրն ըսաւ թէ իր աշակերտներուն պիտի թողու, այն խաղաղութիւնը, որ է Հոգին Սուրբ : Ս. Պատարագի մէջ սարկաւագները յաճախ կը կրկնեն այս խնդիրքը ամէն կարգի և աստիճանի անձերու համար, ներքին ու հօգեկան խաղաղութիւն կը հայցեն որուն պէտք ունի միշտ ամէն մարդ : Ժամաբարն ալ այն պահունքը աղօթքին վերջին մասը բարձրաձայն կ'ըսէ, «Զի ողորմած և մարդասէր ես . . . » :

Եւ ապա կը կարդացուին աւուր պատշաճի Դիրքն ու Աւետարանը : Նախ մարգարէութիւնները կը կարդացուին, վերջը առաքելական թըղթերը, հասկցնելով թէ ինչ որ մարգարէները մարգարէացան, նոյնն առաքելայնորդ տեսն ու քարոզելին իբրեւ ականատես ու ճշմարիտ վկաներ : Դիրքէն վերջ ընդհանրապէս քարոզներ ու ծանուցումներ կ'ըլլան :

Աւետարանը կարդացուելէն վերջ՝ դպիրները կ'երգեն «Փառք քեզ Տէր Աստուած մեր», գոհութիւն կուտանք Աստուծոյ որ մեզ արժանի ըրաւ լսելու Սուրբ Աւետարանի պատգամները և ձեռնամած (ափերնիս իրար բերելով) «Հաւատամք»ը կ'ըսենք բարձրաձայն, հեռացնելով մեր ներքին զգայարանքներն աշխարհական մտածումներէ և մեր արտաքին զգայարանքները

մարմնական զբաղումներէ : Քրիստոնէական Ս. Հաւատքին դաւանութիւնը կ'ընենք այնպէս ինչպէս որ մարգարէական , առաքելական եւ աւետարանական Ս. Գրքերէն սորվեցանք քիչ մ'աւել : «Հաւատամք»էն վերջ Սարկաւազը Աւետարանը նորէն սեղան կը բարձրացնէ ի նշան Քրիստոսի երկինք համբառնալուն :

Ասկից վերջ , Սարկաւազը պաղատանք եւ խնդրութեամբ ընել կը քարոզէ հաւատքով , վասն զի հաւատքն է որ մեր մարմնական եւ հոգեկան լսելիքները կը բանայ , որով կարող կ'ըլլանք լըսել եւ իմանալ ըստածներն եւ անոնց համեմատ խնդրել պաղատանքով : Ահա ինչո՞ւ սարկաւազները կը ձայնեն , « Եւ եւս հաւատով աղաչեսցուք եւ խնդրեսցուք . . . » :

Սարկաւազներուն քարոզելէն եւ քահանային ըրած ծածուկ աղօթքէն վերջ՝ ժամարարը կը կարգայ « Խաղաղութեամբ քով , Քրիստոս փրկիչ մեր » աղօթքը եւ ապա ժողովուրդին վրայ տեառնադրելով կ'ըսէ , « Տէր Աստուած օրհնեսցէ զամենեւեմ » : Այն ատեն ալ հարկ է որ ժողովուրդը ա'լ աւելի ջերմեռանդ սրտով նուիրուի Աստուծոյ , ի սրտէ զղջայ եւ միշտ « Մեղա՛յ » գոչէ , վասն զի ժամանակաւ « Մի ոք » ի ատեն ժողովուրդին մէջ գտնուող երեխաները , այսինքն դեռ չ'մկրտուած հաւատացեալները եւ կամ դեռ չ'ապաշխարողները եկեղեցիէն դուրս , գաւիթը կը հանուէին : Հիմա թէպէտ նոյն « Մի ոք »ը (1) կ'ըսուի ,

(1) Իրենք զիրենք Ս. Հաղորդութեան արժանի տեսողները կրնան՝ քահանաներու , սարկաւազներու ու դպիրներու հետ՝ դասը կենալ , եթէ դասին մէջ իրենց ալ տեղ կայ :

սակայն ժողովուրդը կը մնայ եկեղեցիին մէջ , ու Քրիստոսի փրկագործ տնօրէնութեան շնորհիւ կը փրկուի իր մեղքերէն , եթէ սրտով զղջայ , ինչպէս Աւագակը որ Խաչին մօտ զղջաց ու փրկուեցաւ , ինչպէս Մաքսաւորն որ , « Աստուած , քաւեա՛ զիս զմեղաւորս » ըսելով փրկուեցաւ :

Աստուածային Ս. Խորհուրդին արժանի ըլլալու համար , հարկ է ունենալ միշտ ու մանաւանդ այս միջոցին՝ ուղիղ միտք , մաքուր սիրտ եւ հաւատքով լեցուն հոգի : Ուստի եւ դպիրները ներկայ արժանաւորներուն ուղղելով խօսքերնին կ'երգեն « Մարմին տէրունական »ը : Ապա սարկաւազները սաղմոսերգութեան կը յորդորեն ժողովուրդը՝ ըսելով « Սաղմոս ասացէք Տեառն Աստուծոյ մեքում , դպիրք . . . » : Բայց հոս սաղմոս բառով կ'իմացուի դպիրներուն երգելիք սրբասացութիւնը (1) : Քահանան այս միջոցին կը հանէ իրբե սպասաւոր , սաղաւարտն ու հողաթափները , ցուցնելով թէ յօժարութեամբ յանձն կ'առնէ մեկուսանալ բոլոր աշխարհային զբաղումներէ եւ խորհուրդներէ , ու արբութեամբ ընթանալ Աստուծոյ ճամբան : Եթէ պատարագիչը Եպիսկոպոս է , երկճղի թագը՝ արտախուրակներով մէկտեղ : Եմիփորոնը եւս կը հանէ նոյն նշանակութեամբ : Քահանային՝ Ընծան հիւսիսէն հարաւ բերելը՝ կ'ակնարկէ Եղեկիէի առ խօսքին . « Տեսանէի կառս չորեքդիմիս , որք վերացեալ գային ի հիւսիսոյ ի հարաւ » այսինքն մեր բնութեան սառուցեալ վայրերէն դէպ ի

(1) Սաղմոսերգութիւններն աւ քաղցրաձայն երգեցողութիւնները կը վանեն ստոտանան եւ դեւերը , որոնք հոն կեցած՝ կը խառնակեն մեր աղօթքները (Ա. Թագ. ԺՁ. 23) :

Ս. Սեղանին լուսափիլոսոփայութիւնը : Մարգարէն Մ. Գրքին այդ բնաբանին մէջ կ'ըսէ նաեւ թէ ճառագայթներ, լամբարներ և փայլատակումներ տեսաւ (Եզեկ. Ա. 4—5) : Մենք ալ մոմեղէններ վառելով և խոռնիկեր ծխելով՝ այդ տեսիլին մէկ օրինակք կը ձևապնենք. և Եսայի մարգարէին տեսածին պէս Սէրովբէներուն երեքսրեան փառաբանութիւնը կ'երգենք (Եսայ. 2. 3) : Այժմ որ հրեշտակներու կերպարանքն առինք, ներքնապէս աջ չար խորհուրդներէն պէտք է մաքրուինք, որպէս զի երկնաւոր թագաւորը կարենանք արժանաւորապէս և հոգեւորապէս մեր ներքի դին ընդունիլ : Քահանան ամենայն երկրաւորութեամբ կ'ընդունի Ընծան (1) և Անով ժողովուրդը կը խաչակնքէ ըսելով « Սա է որ փրկեց զմեզ սատանայի գերութենէն » : Սեղան կը տանի Ընծան, մատին ծայրը կը լուայ՝ իմացնել ուղեւոր թէ չնչին կերքերէ և մեղքերէ անգամ հարկ է մեղ սրբուիլ և մաքրուիլ :

Աւուր պատշաճի Սրբասացութիւնը աւարտելէ վերջ, Սարկաւազները բարձրաձայն կ'աղաղակեն « Եւ ևս հաւատով և սրբութեամբ կացցուք յաղթման առաջի Ս. Սեղանոյս Աստուծոյ . . . » : Սեղանն Աստուծոյ Սեղանն է, Աստուծոյ առջեւը կը կենանք : Աստուծոյ Որդին անոր վրայ բազմած է, իր Ս. Խորհուրդներովը, ուստի կ'ըսեն Սարկաւազները, ա'լ աւելի հաւատքով և սրբութեամբ աղօթքի կենանք Աստուծոյ Սեղանին առ-

(1) Հանդիսաւոր օրերու մէջ աւելի փոքր ու հանդիսաւոր կերպով ժողովուրդին մէջէն ամպնովանիով ալ կը կատարուի վերաբերումը :

ջե անով ու գողով : Ո'չ թէ անմաքուր խղճմտանքով, ո'չ թէ այս անհաս Խորհուրդին վրայ դայթակղելով, ո'չ թէ նենգաւոր ու խորամանկ սըրտով, ո'չ թէ բարի մարդու երեւոյթով այս ու ախ խաբելով, ո'չ թէ երկբայութիւնով և թերահաւատութիւնով, վասն զի այսպիսիներուն համար է որ կ'ըսէ Քրիստոս « Մէկդի կեցէք ինձմէ՝ դուք ա՛մէնքդ ալ, որ անօրէնութիւն կը գործէք » : Այլ ուղիղ վարքով, պարզ մտքով, միամիտ սրտով, ողջամիտ ըլլալով առ մարդիկ և առ Աստուած, կատարեալ հաւատքով, լիութիւն սիրով և բոլոր բարի գործերով լցուած ու աւելցած. կենանք Աստուծոյ Սեղանին առջեւ և գտնենք ողորմութեան շնորհները թէ՛ հոս և թէ՛ երկինքը, Յիսուսի Քրիստոսի յայտնութեան վերջին գալստեան օրը : « Ամենակալ Տէր Աստուած կեցուցէ և ողորմեացի » : Վասն զի առանց Աստուծոյ ողորմութեան և գթութեան չենք կրնար անմեղ ապրիլ և չա՛հիլ ո'չ այս և ո'չ հանդերձեալ ճշմարիտ կեանքը : Այն ատեն Քահանան ալ իր Խորհրդաւոր և ծածուկ աղօթքը կ'ընէ և միշտ լալազին կերպով Հայր Աստուծոյ կ'ուղղէ իր Աղօթքները : Դպիրներն ալ ի դիմաց ժողովուրդեան կ'երգեն ըսելով « Կեցո՛, Տէր, և ողորմեա՛ » :

Սարկաւազը կը ձայնէ « Օրհնեա՛, Տէր », և ժամարար քահանան կը մասնակցի սարկաւազներուն ու դպիրներուն սոյն խնդրուածքներուն ու կ'ըսէ « Ծնորձօք և մարդասիրութեամբ Տեառն մե՛րոյ Յիսուսի Քրիստոսի . . . » : Այսինքն. Ո'վ բարեբար Աստուած, այդ բոլոր երկրային ու երկնային վայելքներն ու բարիքները պարգեւէ՛ մեզի :

և բոլոր ժողովուրդներուն՝ չնորհքովն և մարդասիրութեամբը Յիսուսի Բրիստոսի, Որուն հետքեզ՝ Հօրդ՝ և Ս. Հոգիին կը վայելէ փառք, իշխանութիւն, հիմա, միշտ ու յաւիտեան: Ապա ժողովուրդին դառնալով կրկին « Խաղաղութիւնը » կուտայ: Սարկաւագները, դպիրներն ու ժողովուրդը կրկին չնորհակալութեամբ կ'ընդունին զայն, « Եւ ընդ հոգւոյդ քում, Աստուծոյ երկիրպագեացուք, առաջի քո Տէր » ըսելով:

Ժամաբարը կիսով չափ կը բանայ Ընծան (սըկիւն) ու ձեռնամած մէկ կողմ կը կենայ խորհրդանշանելով այսպէս Բրիստոսի կուսական Ս. Ծնունդը: Սարկաւագը « Ողջո՛յն տուք միմիանց »ը⁽¹⁾ կը ձայնէ: Այն ատեն քահանայից դասը ատենան կ'ելլէ ողջոյն առնելու համար, ինչ որ կը նշանակէ հովիւներուն մինչև Բեթղէհէմ երթալը. որոնք կ'ըսէին՝ « Եկայք երթիցուք մինչև ցֆեթղէհէմ և տեսցուք զի՞նչ է բանս այս որ եղև » (Ղուկասու. Բ. 15), Նոյնպէս մոգերուն՝ աստղը տեսնելով երկրպագութեան գալն ալ կը նշանակէ Բուրվառ կրող սարկաւագը ողջոյն տալու համար Սեղանէն վար կ'իջնէ և կ'աւետէ, ինչպէս հրեշտակը հովիւներուն, ըսելով « Ահաւասիկ աւետաբանեմ ձեզ ուրախութիւն մեծ, զի ծնաւ ձեզ այսօր փրկիչ, որ է օծեալ Տէր 'ի քաղաքի Դաւթի »

(1) Այս միջոցին ամէն մարդ իր բոլ գտնուողին հետ սիրով խոնարհութիւնով « Բրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ » կ'ըսէ, միւսն ալ՝ « Օրհնեալ է յայտնութիւնն Բրիստոսի »: սակայն եթէ մէկը ուրիշի մը հետ ո՛ր և է բանի մը համար գտնուած ու անհաշտ մնացած է, պէտք է նոյն միջոցին կամ օր առաջ հաշտուի, եթէ ոչ՝ այնպիսին չէ թէ Աստուած միայն կը խաբէ, այլ մանաւանդ ինքզինքը:

(Ղուկ. Բ. 10), Գահանաներն ալ կը հրապարակեն Բրիստոսի այս անձառ չնորհներն « Բրիստոս 'ի մէջ մեր յայտնեցաւ » ըսելով, ինչպէս որ հօվիւներն ու մոգերը ծանուցին աշխարհի՝ Բրիստոսի ծնունդը: Ժամաբարէն սկսեալ բոլոր ժողովուրդը, Բրիստոսի հաւատքովը, յոյսովն ու սիրովն իրարու հետ միացած՝ մէկ սիրտ մէկ մարմին եղած կ'ըլլան, իրականացնելով անգամ մ'ալ սա խօսքը. « Էր բազմութեան հաւատացիւոցն սիրտ և անձն մի » (Գործ. Դ. 32): Այս ալ Բրիստոսի փրկագործ անօրէնութեան չնորհիւ կ'ըլլայ անշուշտ: Դպիրներուն « Բրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ » ըսելէն վերջ, սարկաւագները Բրիստոսի՝ հրեշտակներու բազմութենէն շրջապատուած՝ արքայաբար Սեղանին վրայ բազմելը ցուցնելով կը յիշեցնեն սրբագործութեան ժամուն հասած ըլլալը, ու կ'ըսեն, « Ահա կացցուք, երկիւղիւ կացցուք, բարեք կացցուք և նայեցարուք զգուշութեամբ », որուն դպիրները կ'պատասխանեն « Առ քեզ Աստուած »: այո՛, քեզի կը նայինք հաւատքի աչքերով, ո՛վ Աստուած: Սարկաւագները կը շարունակեն, « Պատարագ Բրիստոս մատչի անարատ գառն Աստուծոյ »: Բրիստոս, Աստուծոյ անարատ գառը, Աստուծոյ կը մատուցուի: Դպիրները կը պատասխանեն, « Ողորմութիւն և խաղաղութիւն և պատարագ օրհնութեան » այսինքն՝ այո՛, ողորմութիւնն ու խաղաղութիւնը և օրհնութեան պատարագն է որ կը մատուցուի:

Ապա սարկաւագները՝ ժողովուրդին սիրոյն և միութեան վրայ ժամաբարին օրհնութիւնը կը

խնդրեն՝ « Օրհնեա Տէր » ձայնելով, որուն ժամա-
բարը կը պատասխանէ ըսելով. « Շնորհք, սէր և
Աստուածային սրբարար զօրութիւն . Եղիցի ընդ-
ձեզ , ընդ ամենեւին » : Հօր , Որդւոյ և Ս. Հոգ-
ւոյն շնորհքը , Սէրը և Աստուածային սրբացնող
զօրութիւնը , ձեր մէջ և ձեր ամենուրեք հետ ըլլայ
Դպիրներն ալ իբրեւ պատասխան « Ամէն և ընդ
հոգւոյդ քում » կ'ըսեն :

Կրկին անգամ ըլլալով սարկաւազները կ'ը-
սեն , « Զգրունս զգրունս ամենայն իմաստու-
թեամբ և զգուշութեամբ 'ի վեր ընծայեցուցէք
զմիտս ձեր , Աստուածային երկիրդ (1) » : Ո՛վ
Քրիստոսասէր ժողովուրդ , քանի որ տեսանք թէ
մեր մեղքերուն փրկութեանը համար Քրիստոս ո՛չ
միայն իր ողորմութիւնը և խաղաղութիւնը տը-
ւաւ , այլ նաեւ զոհեց իւր կեանքը պատարագ-
ուելով Սաչին վրայ , շնորհելով մեզ երկրային ,
մանաւանդ երկնային փառքերն ու երջանկու-
թիւնները , հարկ է որ մեր մտքի դռները — մեր
զգայարանքները — կատարեալ իմաստութեամբ
և զգուշութեամբ — վեր՝ Աստուծոյ ընծայինք , Աս-
տուծոյ վախը մեր սրտերուն մէջ ունենանք , վասն
զի այս դռներէն կամ պատուհաններէն է , որ
ներքին մարդը կ'եղծանի և մենք չենք օգտուիր
Քրիստոսի սոյն շնորհքներէն : Զէ՛ մի որ Երեմիա
Մարգարէն ըսած է « Պատուհանքն ընդ որ եմուտ
մահ » , (Երեմ. Թ. 21) : Դաւիթ ալ՝ « Դի՛ր , Տէ՛ր ,

(1) Եթէ տակաւին հաղորդութիւն առնողներէն զատ ուրիշ-
ներ ալ դասին մէջ կը գտնուին , պէտք է ժողովուրդին մէջ եր-
ծան : Որչափ որ այս կրկնութիւնը կ'ընէ եկեղեցին . բայց զուրս
չեղողներու հետ բռնութեամբ չի վարուիր :

պահապան բերանոյ իմոյ և դուռն ամուր՝ չըթանց
իմոց » (Սաղմ. ՃԽ. 3.) Տէրն ալ կ'ըսէ « Մուտ ի
սենեակ քո , և փակեա՛ զդրունս քո » . (Մատթ.
2. 6) :

Դպիրներն ալ շնորհակալ ըլլալով կը պատաս-
խանեն , « Ունիմք առ քեզ , Տէր Ամենակալ » , այո ,
ո՛վ Ամենակալ՝ Տէր , միշտ քու աչքերուդ առջեւ
բաց են մեր մտքի դռներն , զորս այս պահու
մանաւանդ քեզի կարկառած ենք : Ապա սարկա-
ւազները կը ձայնեն « Եւ գոհացարուք զՏեառնէ
բոլորով սրտիւ » : Ըսել կ'ուզեն թէ քանի որ քիչ
մ'առաջ հաւատքով և ճշմարիտ խոստովանու-
թեամբ կեցաք ու Քրիստոսի Սուրբ Խորհուրդնե-
րովը հարկ եղած զօրութիւնն ու քաջութիւնը
առիք , ուրեմն Տիրոջմէն գոհ ու շնորհակալ ե-
ղէք ձեր բոլոր սրտով , ինչու որ Տէրը մեր բե-
րանները խնդութեամբ լեցուց և մեր լեզուները՝
ցնծութեամբ : Պէտք է գոհանանք , զի իր անձը
տուաւ մեր ամենուս տեղը : Տէր Յիսուս Քրիս-
տոսէն զատ չկայ ուրիշ մէկը որ այսպիսի գո-
հոթեան արժանի ըլլայ , Ան միայն , թշուառ ու
մեղադարար մարդկութեան համար անհուն սիրով
առցուած , անոր համար մեռաւ ու յարեաւ ,
կեանք ու յարութիւն խոստանալով ու տալով ա-
նոր : Ահա ինչո՞ւ պէտք է , կ'ըսեն սարկաւազ-
ները , որ բոլոր սրտով , սրտանց շնորհակալ ըլլաք
Անոր : Ասոր վրայ դպիրները կը պատասխանեն
« Արժան և իրաւ » : Վայելուչ և իրաւացի է այդ՝
մեր գթառատ և ողորմած Տիրոջմէն գոհ և շնոր-
հակալ ըլլալը , ինչպէս դուք մեզմէ կը պահանջէք ,
ժամարար քահանան ալ դպիրներու գոհու-

նակ սրտով ցուցուցած չնորհակալութիւններուն կը միացնէ իր մաղթանքը ու ծածկաբար կ'ըսէ խորհրդատեարէն « Արժան է և ոտուգապէս և իրաւ . . . » աղօթքը , որուն վերջին մասը յայտնաբարբառ կը յարէ , սարկաւագին « Օրհնեա՛ Տէր » էն վերջ , « Եւ ընդ Սերովբէսն և ընդ Քերովբէսն միաձայն սրբասացութեամբ յօրինել նուագս , և համարձակապէս գոչելով աղաղակել ընդ նոսին և ասել » : Ո՛վ Տէր Յիսուս , դուն երկինքէն երկիր խոնարհեցար և մարդուն հետ չըջեցար , քու Աստուածային անձնաւորութիւնդ մեզի պատարագելը պատշաճ համարեցար , տո՛ւր որ մենք ալ ձայնակցելով Սերովբէներուն ու Քերովբէներուն , որոնք կը դողան քու Աստուածային լոյսիդ անաւոր փառքէն ու չեն կրնար նայիլ քեզի , համարձակօրէն երգենք անոնց հետ մէկտեղ , աղաղակենք ու ըսենք « Սուրբ , Սուրբ , Սուրբ » զոր դպիրները պիտի երգեն քաղցր ձայնով : Ժամարար Քահանան Հայր Աստուծոյ կ'աղօթէ , իսկ դպիրները Քրիստոսի Քպիրները կը նուագեն « Սուրբ , Սուրբ , Սուրբ , Տէր զօրութեանց » , Քահանային վերի յիշածները հաստատելով Անոր Սուրբ և զօրութիւններու Տէր ըլլալը կը վկայեն :

« Լի են երկինք և երկիր փառօք քո » . երկինքն ու երկիրը քու փառքերովդ լեցուն են : Ինչպէս երկիրը արեւուն ճառագայթներովը կը լուսաւորուի , նոյնպէս Քրիստոսի փառքը կը լուսաւորէ Երկինքն ու երկիրը , երկրի վրայ գտնուող բոլոր իմացական , բարոյական արարածներու սիրտերն ու միտքերն՝ հեռացնելով անոնցմէ դժոխքին խոր խաւարը :

« Օրհնութիւն 'ի բարձունս » . օրհնութիւններ շրկուին բարձրերը , երկինք . այս պատարագի Սնորհաւորչն օրհնութիւն պիտի ըլլայ ո՛չ միայն մեզի՝ այլ և հրեշտակներուն համար :

« Օրհնեալ որ եկիր և դալոց ես անուամբ Տեառն , Ուսաննա ի բարձունս » օրհնեալ ես , այո՛ , ո՛վ Քրիստոս , որ եկար և մեզ փրկեցիր հօրդ անունովն ու կամքովը , և նորէն պիտի դաս՝ ըստացած Հօտդ վերստին նորոգելու , քեզի աւելի ևս օրհնութիւն թող տրուի Երկնքի բարձունքներուն մէջ , ուր համբառնալով՝ յաղթական բազմած ես փառքերով չըջապատուած :

Այն ատեն Քահանան ծածկաբար կ'աղօթէ ու սարկաւագին՝ « Սուրբ Սուրբ » էն ետք ձայնած « Օրհնեա Տէր » ին վրայ Ընծան բանալով՝ ձեռքը կ'առնէ հացը (անխմոր) , զոր արդէն ծածկաբար օրհնած ու խաչաձև կտրած էր (վերի , վարի , աջ ու ձախ կողմերէն միայն կտրելու նշանով մը և ոչ թէ ամբողջովին) ու վեր վերցնելով բարձրաձայն կը կրկնէ Քրիստոսի ըսածը . « Առէք կերէք . այս է մարմին իմ որ վասն ձեր և բազմաց բաշխի 'ի քաւութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց » . Առէք , կերէք , ասիկա է իմ մարմինս , որ ձեզի և շատերուն կը բաշխուի՝ մեղքերու քաւութիւն եւ թողութիւն ըլլալու համար :

Արդ՝ այդ հրամանով ո՞ր բանն ուտել պէտք է հասկնանք , քանի որ կ'ըսէ . — առէ՛ք , կերէ՛ք , Եթէ այդ « մարմին » բառով լոկ մարմինը կշտացնող հացը պէտք է հասկնանք , ո՛ւր կը մնայ մարքորէիլը մեր բանական հոգիին՝ որ Աստուծոյ բանովը (խօսքովը) կը կերակրուի միայն , եւ ոչ թէ

հացով, եւ Անիկա որ իր ամէն շնորհները տուաւ մեր հոգիներուն, Ան որ հոգիներու փրկութեան միայն աշխատեցաւ, մարմնականին կարեւորութիւնը չը տալով բնաւ, ինչպէս կ'ըլլայ որ հիմա նիւթական կերակուրով զգալի մարմինը միայն անուցանելու, արեւելու կը պարապի : Հակասութեան մը դէմ կը գտնուինք արդեօք, ո՛չ : Խորհուրդին պէտք է սեւեռենք մեր հոգիին աչքերը եւ իմանանք. — առէք, կերէք, այդ Հացին հետ Մարմին եւ Արիւն ըլլալու եւ երկրի վրայ ձեզ նման կատարեալ մարդ երեւնալու գիտութիւնը, վաճաղի այդ համն է որ ուտելու ատեննիդ ձեր քիմքը պիտի քաղցրացնէ, ձեր հոգին պիտի ուժովցնէ, ինչպէս հացը կը կերակրէ : Ասոր համար էր որ կ'ըսէր, « Հացն զօր ես տաց՝ մարմին իմ է, զոր ես տաց վաճառ կենաց աշխարհի, » (Յովհ. 2. 52) : Այս հացը զոր ես պիտի տամ իմ մարմինս է, զոր պիտի տամ աշխարհի կեանքին համար, այսինքն ես իմ մարմինս մահու մէջ կը դնեմ, որպէսզի դուք կեանք եւ յոյս ունենաք եւ իմ անչափ մարդասիրութեանս գիտութեանը հասնիք, ահա այս հացն է, որուն համար ըսաւ նաեւ Քրիստոս թէ երկինքէն կ'իջնէ ու կեանք կուտայ աշխարհի :

« Որ վաճառ ձեր եւ բազմաց բաշխի՝ ի քաւութիւն եւ ի թողութիւն մեզաց » :

Ան ինչպէս բաշխուեցաւ մեզի՝ եթէ ոչ իր փրկագործ չարչարանքներովը, ապտակուելով, իր աստուածային երեսին թուք ու մուր ընդունելով, եղէգով գտնակոծուելով, նախատուելով, իբրեւ չարագործ անարգ մահուան ենթարկուելով, այն է խաչուելով : Ահա այս ամէնը իր անհուն

մարդասիրութեան ցոյցերն են, զորս Ան բաշխեց աշխարհի՝ որպէսզի մենք ճաշակենք ներքին մարդուն բերանովը, եւ այս բազմադիմի շնորհներուն յիշումէն հեշտանալով՝ ինքզինքնիս նուիրենք Աստուծոյ, եւ մեր մեղքերուն թողութիւնը ընդունինք, այն յուսով ու վստահութեամբ զոր ունինք Տիրոջ խոստումէն թէ զինք ճանչցողներուն հաւատքը պիտի հաստատէ սոյն պատարագի շնորհիւ : Ան որ կը դիտէ այս Ս. Խորհուրդը, առանց ճաշակելու Տիրոջ մարմինը, առանց ներքնապէս եւ իրականապէս մասնակցելու Անոր պարզ այլ կենսական ու անդարար Ս. Սեղանին, առանց լսելու Տիրոջը ձայնը, որ կ'ըսէ. « Եղբայր, դուն ալ ա՛ռ եւ կե՛ր այս հացէն, որ իմ մարմինս է, քու անօթի հոգիդ պիտի կշտանայ », ան՝ ոչինչ պիտի հասկնայ Անկէ, ինչպէս որ ոչ մէկ կերպով Անկէ պիտի կրնայ օգտուիլ : Ամէնէն առաջ պատարագողները, խաչի զոհը յիշատակողները, կը կարօտին զայն ուտելու եւ յետոյ ուրիշներուն կ'ընծայեն իբր նուէր հաշտութեան, որպէս զի ասոնք չեն ըսէն թէ « Խիստ է բանդ այդ, ո՞ր կարէ լսել դժաւ ». (Յովհ. 2. 61). Խիստ է այդ խօսքդ, ո՞վ կրնայ մտիկ ընել ատոր. — հապա ճանչան՝ խոհականութեամբ թէ Քրիստոսի խօսքերն ու խորհուրդները հոգի ու կեանք են, որ մարմնական նշաններու միջոցաւ մեր մտքին կը հաղորդուին, ու մեր հոգիները կերակրելով կը կենդանացնեն զանոնք մահ պատճառող մեղքերէն, եւ յետոյ ներքինին հետ մէկտեղ մարմինս ալ կը կենդանացնեն : Իսկ եթէ հոգիի ջերմութեամբ չուտենք այս հացը, ու այս խորհուրդին գործութիւն

նովը մեր հոգիները չկազդուրենք, Տիրոջը ըսածին պէս, առանց հոգիին, մարմնաւոր նշանակները օգուտ չեն ունենար բնաւ : Ահա այս կերպով է որ աշխարհիս սկիզբէն մինչեւ վերջը, մէկ անգամ միայն կ'իմանանք Քրիստոսի պատարագութիւնը . Առաքեալին ըսածին համեմատ (Եբր. Թ. 26—28, Ժ. 9—10) վասն զի ամենքս ալ անոր մահուան անձառելի խորհուրդը կը նուիրենք Աստուծոյ, այսինքն կը յիշատակենք Հայր Աստուծոյ առջեւ, ու այն մէկ կերակուրով մեր հոգիները կը յազենան : Ո՞վ է այն որ Աստուծոյ սիրոյն կ'անօթեանայ, ու բաշխուած կերակուրէն չի կշտանար՝ Քրիստոսի խաչն ու Հարչարանքները կրելով . ո՞վ է այն որ մեղքերու թողութեան կը փափաքի, կը տենչայ սրտագին, ու չի սրբուիր, պոռնիկ կնոջ խորհուրդովը (օրինակովը), աւաղակին ողորմութիւնովն ու Քրիստոսի՝ զինքը խաչ հանողներուն ներելուն յիշատակովը . ո՞վ է այն որ հանդերձեալ կեանքին կը փափաքի եւ մեր յուսոյն խարխալան եղող Քրիստոսի փարած՝ չի ստանար ու չի վաշեւեր զԱյն : Նա իր մարմինէն բաշխեց այսքան քաւութեան կերակուրներ, զորս մէկ կողմէն Հօր Աստուծոյ տալով կը հաշտուինք Անոր հետ, իսկ միւս կողմէն ուտելով կը մխիթարուինք :

Դպիրները կը պատասխանեն « Ամէն », այո՛, ո՞վ ժամարար Բահանայ հայր, թո՛ղ ըսածիդ պէս ըլլայ, սիրով ու շնորհակալութեամբ կ'ընդունինք : Մարկաւագին « Օրհնեա՛՛ Տէր » ձայնելէն վերջ՝ պատարագիչը Մաղղման (սկիհին կախարիչը) Ս. Հացին հետ մէկտեղ Սեղանին վրայ կը դնէ, և Սկիհի մէջ գտնուած բաժակը ծածկաբար օրհ-

նելով՝ սկիհը ձեռք կ'առնէ ու բարձրացնելով կը կրկնէ Քրիստոսի ըսածը « Աբբէ՛ք ի ամանէ ամենեքեան, ա՛յս է արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ յաղագս ձեր և բազմաց հեղանի 'ի քաւութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց » : Ասկէ ամէնքդ ալ խմեցէք, ասիկա է իմ արիւնս՝ նոր ուխտի, որ ձեզի և շատերուն մեղքին քաւութեան ու թողութեան համար կը թափուի : Ամէնքդ ալ խմեցէ՛ք իմ մահէս, որպէսզի ինծի հետ ապրիք, ինչպէս որ ըսաւ Զերեթեայ որդիներուն, (Մատթ. Ի. 23) : Առաքեալն ալ կ'ըսէ, « Եթէ մեռաք ընդ նմին՝ և կենդանանամք » . (Բ. Տիմ. Բ. 11) : Թէ որ անոր հետ մեռանք, անոր հետ պիտի կենդանանանք : Հոս բաժակ կը կոչէ իր արիւնը, զի, կրկին անգամ, իր արիւնին հեղումը ուղեց մարմնաւոր նշանակներով մեր սրտերուն մէջ անջնջելի կերպով տպաւորել : Կը հրամայէ մեզի որպէս զի միշտ մեր հոգիներու բերանները բանալով՝ մեր ծարաւցած սրտին տանք զայն որպէս զի չչորանանք յուսահատութեան խորշակէն, այլ անոր արեան ցօղովը՝ յուսով ու սիրով՝ միշտ մեր առաքինական ու բարեպաշտական գործերը ուղեցնք ու ծաղկեցնենք : Ո՛րչափ մեծ էր Աստուծոյ առջեւ սիրոյ առատութիւնը, այսինքն Քրիստոսի արիւնը զոր ընդունեցինք մեր հոգեւոր փրկութեան համար՝ արեցանք Անով և զմաշկեցանք Անոր վրայ : Այս արիւնէն ճաշակողը, Պօղոս, կ'աղաղակէր « Ոչ ոք կարէ զմեզ մեկնել 'ի սիրոյն Քրիստոսի յաստեացս կամ 'ի հանդերձեւոցն » : (Հռովմ. Ը. 35—39) : Այս կամ հանդերձեալ աշխարհի բաներէն ո՛չ մէկը կրնայ գտնել մեզ Քրիստոսի սէրէն : « Նոր

ուխտի» կ'ըսէ, քանզի Աստուած մարդոց հետ «Հին ուխտ» մ'ալ ըրած էր, այն է Հին Կտակարանին ուխտը, որ սրբուհեցաւ ու հաստատուեցաւ Մովսէսի ձեռքով և երկնյներու արիւնովը, զոր ամէնուն վրայ սրսկելով՝ կ'ըսէր Մովսէս. «Այս է արիւն կտակին, զոր ետ ձեզ Աստուած», (Ելից ԻԴ. 8, = Եբր. Թ. 20): Այս է արիւնն այն ուխտին, զոր Աստուած ձեզի տուաւ: Այս ուխտով անջինջ մնաց խաղաղութիւնն՝ Աստուծոյ և Իսրայէլի միջև՝ մարմնաւոր ժառանգութեան պահանջման համեմատ: Այս ուխտին հաստատութիւնը ցուցնելու համար էր որ Աստուած, իր խոստումին համեմատ, պարգեւած երկիրը տարաւ Իսրայէլը: Բայց որովհետեւ անոնք մարմնաւոր ժառանգութեան կը սպասէին, ուստի մարմնաւոր արիւնով ալ դաշինք դրին: Քրիստոս՝ մարմնաւոր աշխարհէն երկիրք հրաւիրելով զմեզ՝ պէտք էր որ իր ուխտի ու դաշինքի առհաւատչեայն, իր ուխտը հաստատող օրինակն ալ, երկնաւոր ըլլար, ասոր համար կ'ըսէ, «Այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի»: Ասիկա է իմ արիւնս՝ նոր ուխտի: Հանդերձեալ կեանքին յուսալու ուխտ ու գրաւակա՛ն թող ըլլայ իմ այս Արիւնս զոր ձեզի համար կը թափեմ և ձեզ՝ մեղքերով մեռածներդ՝ կը կենդանացնեմ: Քրիստոս իր արիւնովը մեզ իրեն դաշնակից ըրաւ, որպէսզի մենք իր ու մեր մէջ հաստատուած ուխտին նայելով՝ չմոռնանք ո՛չ զինքն և ո՛չ երկիրքի ժառանգութիւնը, ասոր համար ալ ըսաւ, «Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»: Ասիկա ըրէք զիս յիշելու համար, այսինքն այս հացիս նայելով՝ մարմին առնելս յիշեցէ՛ք և զինիս նայելով՝ ձեզ

համար խաչի վրայ արիւն թափելով մեռնիլս: (Տե՛ս նաև Արժ. Տ. Սահակ Քահանայի, Քննական Կրօնագիտութեան գրքին 887 էջը, Հաղորդութիւնը, Գլ. Դ):

Ասկէց վերջ, ժամարարը խորհրդատեարին վրայէն ծածկաբար կը կարգայ այս ժամուս վերաբերեալ աղօթքը և դպիրները շնորհակալ կ'ըլլան Հայր Աստուծոյ մարդասիրութենէն, որ իր միածին որդին խաչին մահուան մատնեց մեր մեղքերուն քաւութեան ու թողութեան համար, այն Յիսուս Քրիստոսը, որուն Մարմինն և Արիւնին համար պահ մը առաջ ժամարարը բարձրաձայն կ'ըսէր, «Ա՜՛՛ք կերէ՛ք այս է Մարմին իմ և Արբէ՛ք ի սման՝ ամենեքեան այս է Արիւն իմ նորոյ ուխտի»: Դպիրներն այս շնորհքի յիշատակութենէն երախտագիտութեամբ լցուած՝ իրենք ալ այդ շնորհն ընդունած ըլլալին կը խոստովանին և անոր բանաւոր հօտին, ժողովուրդին համար կ'երգեն «Ամէն, հայր երկնաւոր» որուն մէջ ողորմութիւն կը խնդրեն նոյն բանաւոր հօտին համար:

Ապա սարկաւագն «Օրհնեա՛, Տէր» կը ձայնէ, ժամարարն ալ՝ «Եւ դքոյս ՚ի քոյոց քեզ մատուցանեմք ըստ ամենայնի և յաղագս ամենեցուն»: Քուկիրներդ քուկիրներէդ քեզի կը մատուցանեմք ամէն բանի համեմատ և ամէնուն համար: Այն նուէրը, զոր իբրեւ մեզի մարմնակից և մեղմէ առնուած մարդ, քեզի, հօրդ տուի, քու անճառաբար ծնածդ է և քու որդիդ: Մենք ալ որ քու արարածներդ, քու որդիներդ ենք, իբրեւ մեր մարմինը և իբրեւ մեղմէ առնուած՝ զայն քեզի կը նուիրենք. քանզի նոր ուխտով միացած ենք

մենք Քու Որդիիդ հետ, որ մեր մէջ ապրեցաւ իբրեւ կատարեալ մարդ և կատարեալ Աստուած. որ մեզ կենդանացուց, մեր նիհար՝ անսուաղ հոգիները պարարտացուց իր Մարմինոյն ու Արիւնքովը. և որ վերջապէս մեզ, իր եղբայրակիցները, Քու հետ հաշտեցնելով, Քու որդիներդ ըրաւ. որով վրէժխնդիր ու նախանձոտ Աստուած մը ըլլալէ դադարելով՝ զթաւառ, սիրող հայր մ'եղար մեզի համար: Քու Որդիդ էր, որ մեզի սորվեցուց քեզ հայր կոչել:

Դպիրները՝ տեսնելով թէ ժամարարին նուիրած Ընծան Հօր Աստուծոյ կողմէ ընդունուեցաւ՝ շնորհակալութեան օրհնութիւններ կը մատուցանեն Քրիստոսի՝ լսելով, «Յամենայնի օրհնեալ ես, Տէր, օրհնեմք զքեզ, զովեմք զքեզ, զոհանամք ըզքէն, աղաչեմք զքեզ, Տէր Աստուած մեր»: Ամէն բանի մէջ օրհնեալ ես, ով Տէր, կ'օրհնենք զքեզ, կը գովենք զքեզ, գոհութիւն կը մատուցանենք քեզի, կ'աղաչենք զքեզ, ո'վ մեր Տէր Աստուածը: Ո'վ Յիսուս, մեծ ու բազմապատիկ են մեզի ըրած երախտիքներդ ու շնորհքներդ, զորոնք քու Աստուածախառն մարմինիդ միջոցաւ քահանաներուն յանձնեցիր: Ասոնք ալ մեզի համար նոյն պատարագը քու և մեր հօրը՝ մեր Աստուծոյն մատուցին, որպէսզի մենք կարող ըլլանք համարձակութեամբ Անոր սրբարանը մտնելու, ուստի քեզ կ'օրհնենք այն ամէն բաներուն համար, որոնցմով Հայրդ մեզի հետ հաշտուեցաւ: Քու ամէն չարչարանքներուդ համար կը գովենք քեզ, Այն խաղաղութեան միջնորդութիւնդ, որով մենք հիմա կը յուսանք ողորմութիւն գտնել Աստուծմէ, մեր սըր-

տերը քեզի նմատմամբ պաշտամունքով, քու հրամաններդ կատարելու, քու գծած ճամբուդ մէջ քալելու, քու լուծդ սիրով կրելու բռնն տենչովն ու յօժարակամ տրամադրութեամբը լեցուցած է: Փառք և օրհնութիւն քեզի:

Ժամարարը գոհութեան աղօթքը կ'ընէ ծածկաբար և սարկաւագին «Օրհնեա՛, Տէ՛ր» էն վերջ դպիրներուն գոհութիւնները տեսնելով՝ Հայր Աստուծոյ կը պաղատի՝ ըսելով, քանի որ դպիրները մեր ամենուս կողմանէ գոհութիւն մատուցին քեզի, քու խաղաղութիւնդ տուր մեզի ամենուս: Ու ժողովուրդին դառնալով «Խաղաղութիւն ամենեցուն» կ'ըսէ, սարկաւագներն ու դպիրները շնորհակալ կ'ըլլան⁽¹⁾ և Քրիստոսի արիւնին շնորհիւ փրկուած բանաւոր հօտին համար ողորմութիւն կը խնդրեն «Որդի Աստուծոյ» ն ըսելով: Այս միջոցիս ժամարարն Ընծան բանալով Հայր Աստուծոյ կողմէ Ս. Հոգիին միջոցաւ հացին ու գինիին Մարմին ու Արիւն Քրիստոսի փոխարկուիլը կը խնդրէ այն աղօթքով, զոր խորհրդատետրին վրայ կը կարդայ ծածկաբար ու ինն անգամ հացին ու գինիին վրայ կը խաչակնքէ, ու՝ սարկաւագին «Օրհնեա Տէր»ին վրայ՝ Ընծան ծածկելով, բարձրաձայն կ'ըսէ, «Որպէսզի եղիցի սա ամենեցուն մեզ մերձեցելոցս յանդատապարտութիւն, ի քաւութիւն և ի թողութիւն մեզաց»: Որպէս զի Ասիկա մեզի՝ ամէն մօտեցողներուս՝ անդատապարտութիւն, մեղքերու քաւութիւն և թողութիւն ըլլայ: Այսինքն թէ ասոր համար չըլլանք դա-

(1) Հարկ է որ ժողովուրդը Սարկաւագին «Աստուծոյ երկրպագեցուք» ըսած ատենները միատեղ երկրպագութիւն ընէ:

տաստանի պարտական, վասն զի, ինչպէս Պողոս առաքեալ ըսած է, երբ առանց մեր անձերը փորձելու կը մօտենանք ու կը հաշորդուինք, մեր անձին զատապարտութիւնը կ'ընդունինք միայն : « Որ ուտէ և ըմպէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին խրոմ ուտէ և ըմպէ, զի ոչ խորէ զմարմին Տեառն » : (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 29) : Ուլ որ անարժանութեամբ կ'ուտէ ու կը խմէ, իր անձին՝ դատապարտութիւնը կ'ուտէ ու կը խմէ, ինչու որ Տիրոջը մարմինը չի զանազաներ, տարբեր բան մը չի համարիր ուրիշ հացերէ ու գինիներէ, չի հաւատար որ այս հացն ու գինին Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնն են : Ահա այսպիսի մարդու մը Պողոս Առաքեալ կ'արգիլէ շնորհքը : Իսկ անոնք որ կը հաւատան ու այնպէս կը մօտենան, Աստուածային մեծամեծ պարգևներ ու շնորհքներ կ'ընդունին : Ահա այսպէսներուն սրտին մէջ պիտի հանդէժի Քրիստոս « Որ ուտէ զմարմին և ըմպէ զարիւն իմ, յիս բնակեացէ և ես 'ի նմա » : (Յովհ. 2. 57) : Ուլ որ կ'ուտէ իմ մարմինս ու կը խմէ իմ արիւնս, նա իմ մէջս կը բնակի և ես անոր մէջը :

Դպիրները « Հոգի Աստուծոյ » կ'երգեն : Ո՛վ Աստուծոյ հոգին, որ երկինքէն իջնելով կը կատարես, կը նուիրագործես քու փառակցիդ խորհուրդը՝ մեր ձեռքովը, Ասոր արիւնին թափուելովը քեզի կ'աղաչենք մեր ննջեցեալներուն հոգիները հանգչեցուր :

Սարկաւազը կրկին « Օրհնեա՛, Տէ՛ր » կը ձայնէ և Պատարագիչը Ս. Հոգիին նուիրագործած սոյն նուէրովը Հայր Աստուծոյ ծածկաբար կ'աղերսէ խորհրդատեարի այս պահուս վերաբերեալ աղօթքով :

քանզի Ս. Հոգին նուէրին վրայ իջնելով՝ նիւթը կենդանացուց, անշունչը շնչաւորեց, օրինակը ճշմարտութիւն և խորհրդանշանն (հացն ու գինին) ստոյգ Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնն ըրաւ, (Յովհ. ԺԴ. 17—26) : Սոյն ծածուկ աղօթքին վերջին մասն յայտնաբարբառ կ'ընէ Քա՛նանան, « Ընդ որս և մեզ այց արացես, բարերար Աստուած, աղաչեմք » : Ուլ բարերար Աստուած, դուն որ քու միածին Որդիդ մեզի համար մահուան մասնելով՝ մարդկային աղգին վրայ ունեցած սէրդ յայտնեցիր, (ըստ այնմ թէ « Յայտնաց Աստուած զՍէրն իւր 'ի մեզ մահուամբ որդւոյն » Հռովմ. Ե. 8, 9 — Աստուած իր՝ մեր վրայ ունեցած սէրը որդիին մահովը յայտնեց մեզի .) դուն որ այս սիրով այցելութիւն ըրիր բոլոր աշխարհի, Ս. Եկեղեցիին, Եպիսկոպոսներու, Քահանաներու, Թագաւորներու, իշխաններու, մէկ խօսքով բոլոր ժողովուրդներուն, որոնք այլ և այլ գործերով կը զբաղին և մանաւանդ յառաջագոյն մեռածներուն, ասոնց ամենուն հետ մէկտեղ մեզի ալ այցելութիւն ընես, նայիս, կ'աղաչենք :

Դպիրները, « Յիշեա Տէր և ողորմեա » կ'երգեն, ըսելով թէ իրենք ալ փափաքելով կը խնդրեն, Պատարագիչ Քահանային և Սարկաւազներուն ըսածները . յիշէ՛ ու ողորմէ՛, ո՛վ Տէր : Յետոյ ժամարարը՝ « Աստուածածին Ս. Կուսին Մարիամու, Ս. Յովհաննէս Մկրտիչին, Սրբոյն Սոսոփանոսի, և ամենայն Սրբոյ՝ եղիցի յիշատակ 'ի Ս. Պատարագս աղաչեմք » : Աստուածածին Ս. Կոյս Մարիամին, Յովհաննու Մկրտչի և Ս. Սոսոփանոսի և ամէն Սուրբերու ալ յիշատակութիւնը

Թող ըլլայ Ս. Պատարագի մէջ. կ'աղաչենք : Քրիստոսի մարմնափոխ տնօրէնութիւնը ո'չ միայն ապրողներուս՝ այլ նաեւ Քրիստոսով ապրող ու Քրիստոսով մեռնողներուն համար էր և է : Հաւատացեալ Քրիստոնեային մահը կեանք է, անմահանալ է, չէ թէ կորսուիլ, այլ անցաւոր կեանքէն անանց կեանքի փոխուիլ է, ինչպէս՝ կ'ըսէ Քրիստոս . « Որ հաւատայ յիս՝ թէպէտեւ մեռանի, կեցցէ » (Յովհ. ԺԱ. 25) :

Սարկաւագները ժամարարին աջ կողմը կեցած՝ կը շարունակեն յիշել մի առ մի ամէն յիշատակելի սուրբերուն անունները, որոնք Քրիստոսի փրկագործ մահուան խորհուրդով, Ս. Պատարագով, սրբուեցան ու մաքրուեցան, և մեզի իւր օրինակ ցոյց կուտան անոնց բարի վարքերն ու բարքերը, որոնցմով անոնք ճշմարիտ անդամներն եղած են Քրիստոսի Երկնաւոր Արքայութեան : « Ուր եսն եմ, կամիմ, Հայր, զի և սօքա ընդ իս իցեն » (Յովհ. ԺԷ. 24) : Ո՛վ Հայր, կ'ուզեմ որ ուր ես եմ՝ անոնք ալ իմ հետս ըլլան :

Ապա Սարկաւագն «Օրհնեա՛, Տէ՛ր» կը ձայնէ : Ժամարարին «Եւս առաւել, զԵպիսկոպոսապետ»էն վերջ բոլոր սարկաւագները՝ Սեղանին ձախ կողմը դալով « Դոհութիւն և փառաբանութիւն » կ'ընեն որոնց դպիրները կը պատասխանեն « Ըստ ամենայնի և յազազս ամենեցուն » ով : Ամէն բանի համեմատ և ամէնուն համար : Երբ կրկին սարկաւագն « Օրհնեա՛, Տէ՛ր » կը ձայնէ, ժամարարը խորհրդատեարի մէջէն իր այս պահուս ըրած ծածուկ աղօթքի վերջին մասը եկեղեցիին մէջ գրտնընդ ամէն կարգի և աստիճանի հաւատացեալ-

ներուն, դպիրներուն, սարկաւագներուն և քահանաներուն ուղղելով կ'ըսէ բարձրաձայն « Եւ եւ զիցի ողորմութիւն մեծիս Աստուծոյ և փրկչիս մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ընդ ձեզ ընդ ամենեւեան » : Մեր մեծ Աստուծոյ և մեր փրկիչ Յիսուս Քրիստոսի ողորմութիւնը, ձեզի՝ ամենուրեւ հետ ըլլայ : Ասոր վրայ դպիրներն « Ամէն և ընդ հոգւոյդ քում » ը կ'երգեն, որուն սարկաւագներն « Ամէն և ես խաղաղութեան զՏէր աղաչեցո՛ւք » ով կը պատասխանեն : Այո՛, ա՛լ աւելի խաղաղութեան համար Տիրոջն աղաչենք : Դպիրներուն « Տէր Ողորմեա » էն ընդմիջուած՝ սարկաւագները կը շարունակեն ըսելով « Ամենայն Սրբովք » ը : Այն բոլոր Սուրբերով զորոնք յիշատակեցինք, ա՛լ աւելի աղաչենք Տերոջը, յետոյ « Վասն մատուցեալ Սուրբ և Աստուածային անմահ պատարագիս որ ի վերայ Ս. Սեղանոյս » ը, Ս. Սեղանոյս վրայ մատուցուած Ս. և Աստուածային պատարագիս համար Տերոջն աղաչենք : « Որպէս զի Տէր Աստուած մեր . . . » որպէս զի մեր Տէր Աստուածը, որ ընդունեց ասիկա, իր Ս. Երկնային և իմանալի մատուցարանին, ընծայարանին, այսինքն Երկինքին մէջ, այն տեղ, ուր Քրիստոս մտաւ և բազմեցաւ Հայր Աստուծոյ աջ կողմը՝ իր համբաւնալէն վերջ, փոխարէն զրկէ մեզի Ս. Հոգիին շնորհներն ու պարգեւներն, Տերոջը կ'աղաչենք, և այլն :

Սարկաւագին « Օրհնեա Տէր » ին վրայ պատարագիչը կրկին այս պահուս վերաբերեալ ծածուկ աղօթքին վերջի մասը բարձրաձայն կ'ըսէ, « Եւ տուր մեզ համարձակաձայն բարրաւորութեամբ » :

նալ զբերանս մեր, կարդալ զքեզ Երկնաւորդ Հայր երգել և ասել » : Եւ տուր որ մենք մեր բերանսն երբ լանալով համարձակարար՝ Բեզ մեր Երկնաւոր Հայրը կոչենք ու Բեզի երգենք ու ըսենք Տէրունական աղօթքը, զոր մեր արիւնակից Աստուածային եղբայրը, Բու Միածին որդիդ, մեզի սորվեցուց : Անոր խաչովը փրկուեցանք, ազատուեցանք խաւարին, ագիտութեան և ատելութեան գերութենէն ու լուսոյ և սիրոյ զաւակներ դարձանք, ահա ինչո՞ւ համար համարձակօրէն Բեզ մեր հայրը կը կոչենք ու Բեզի կ'ըսենք « Հայր մեր որ յերկինս ես » և այլն : (« Հայր մեր » ին բացատրութիւնը հոս զնկու հարկ չեմ տեսներ, քանի որ մէկէ աւելի երկերու մէջ կարելի է գտնել զայն) :

Սարկաւազը դարձեալ « Օրհնեա Տէր » կը յարէ, որմէ վերջ ժամարարը կ'աւելցնէ « Զի քո է արքայութիւն և զօրութիւն և փառք յաւիտեանս ամէն » : Ինչու որ քուկդ է արքայութիւնը, զօրութիւնը և փառքը, հիմա, միշտ և յաւիտեանս. « Խաղաղութիւն ամենեցուն » խաղաղութիւն ըլլայ ամենուի, որուն կը պատասխանեն դպիրները « Եւ ընդ հոգւոյդ քում » ըսելով : Սարկաւազները Աստուծոյ երկիրպագելու կը յորդորեն ժողովորդը :

Ասկէց վերջ խորհուրդը բաց կը դրուի ժողովրդին առջև անոնց խնդրուածքին համեմատ :

Երբ ժամարարն այդ պահուս վերաբերեալ ծածուկ աղօթքովը Ս. Հոգիին կ'աղերսէ որպէս զի ողորմի ժողովուրդին, Սարկաւազը կը ձայնէ « Պաշտում » որ ըսել է, ունկնդիր եղէ՛ք կամ վեր նայեցէ՛ք : Ժամարարը միայն Մարմինը

ձեռքովը բարձրացնելով կ'ըսէ « 'ի Սրբութիւն Սրբոց » : Սուրբերուն սրբութիւն ըլլալու համար կը տրուի : Դուք որ զգոյշ, զգաստ կեցաք, Սուրբ Աստուածն ընդունեցէ՛ք, դուք որ հոգեւոր աչքերով կարօտագին նայեցաք Անոր, զինքը տեսնելով ցնծացէ՛ք, դուք որ ձեր Աստուածը մարմնով տեսնել կ'ուզէիք, տեսէ՛ք զԱյն, ահա ձեր աչքին առջև է Ան, դուք որ զիս խաղաղութեան հրեշտակ զրկեցիք, տեսէ՛ք ահա նոյն ինքը՝ խաղաղարար Բրիստոսը կը ցուցնեմ ձեզի : Աստուծոյ Սէրը ճանչնալ ուզեցիք, ու ահա Հօրմէն գրաւակա՛ն, առհաւատչեայ առած կը բերեմ ձեզի՝ Անոր միածին որդին : Ինչմէ մեղքերու թողութիւն խնդրեցիք, արդ՝ Սուրբերու Սուրբն առնելով ձեր մէջը կը բաժնեմ : Դուք որ արժանի եղաք հաղորդ ըլլալու Անոր, նայեցէ՛ք իրեն որ Սուրբերուն Սրբութիւնն է : Բնութեամբ Սուրբ է Ան, և ամէն աշունք որ հաւատքով Անոր կը նային և զԱյն իրենց մէջ կ'ընդունին, պիտի սրբուին :

Դպիրները կը պատասխանեն « Միայն Սուրբ, միայն Տէր, Յիսուս Բրիստոս 'ի փառս Աստուծոյ Հօր » : Յիսուս Բրիստոսն է մէկ հատիկ Սուրբը, մէկ հատիկ Տէրը, Հայր Աստուծոյ փառքին համար : « Յիսուս Բրիստոս 'ի փառս Աստուծոյ Հօր » ըսուած ատենը Պատարագիչը Մարմինն ու Արիւնը մէկտեղ կը բարձրացնէ ցուցնելով ժողովուրդին ժողովուրդը դպիրներուն հետ միացած կ'ուզէ ըսել. Ո՛չ, Քահանայ հայր, ինչպէս կարելի է մեզի, հոգեղէն ու տկար ընութիւն ունեցողներու սըրբութիւն ունենալ. Նա միայն Սուրբ, Սուրբերուն Սուրբն է, Նա միայն է Տէր երկնի և երկրի Սար-

կաւագին՝ « Օրհնեա Տէր » էն վերջ Պատարագիչը կ'ըսէ « Օրհնեալ Հայր Ս. Աստուած ճշմարիտ » . օրհնեալ ես , ով Սուրբ Հայր ու ճշմարիտ Աստուած : Դպիրները կը ձայնեն « ամէն » այդպէս թող ըլլայ : Սարկաւագին « օրհնեա Տէր » էն և դպիրներուն « Ամէն » էն ընդմիջուած՝ Պատարագիչը կը շարունակէ « Օրհնեալ Որդիդ Ս. Աստուած ճշմարիտ » , օրհնեալ ես , ո'վ Որդիդ և ճշմարիտ Աստուած : « Օրհնեալ Հոգիդ Ս. Աստուած ճշմարիտ » , օրհնեալ ես սուրբ Հոգիդ և ճշմարիտ Աստուած : Եւ « Օրհնութիւն և փառք Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ , այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն » : Դպիրները կ'երգեն քաղցրաձայն « Ամէն Հայր սուրբ , Որդիդ սուրբ , Հոգիդ սուրբ , օրհնութիւն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ , այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից , ամէն : Պատարագիչը Երրորդութեան կողմէ ընդունած շնորհները ժողովուրդին մի առ մի ցոյց տուաւ . օրհնեալ է Հայրը որ հաշտութեան պատարագն ընդունեց , օրհնեալ է Որդին որ իր եղբայրներուն համար մեռնելով պատարագուեցաւ , օրհնեալ է Հոգին ալ որ երկինքէն իջնելով ինչպիսիք մեզի իբրեւ հատուցում շնորհեց : Ժողովուրդն՝ որ հիմա արժանի եղաւ ընդունելու շնորհքը , քահանային գոհաբանական աղօթքին ու օրհնութեան ձայնակցելով՝ կը յայտնէ իր գոհութիւնը , ըսելով . այո՛ սիրով և մեծ ուրախութեամբ կ'ընդունինք այս պատարագի մեծ շնորհ՝ որ Հօրը , Որդին և Սուրբ Հոգին ամենաաւատ զթութենէն շնորհուեցաւ մեզի . և այս անհամեմատ շնորհն արժանի է միշտ օրհնութեան , փառքերու՝ հիմա ,

միշտ և յաւիտեան : Պատարագիչն այս ժամուս վերաբերեալ ծածուկ աղօթքը Քրիստոսի կ'ընէ , որ Հայր Աստուծոյ հետ կը նստի , իր սրբութեան աթոռը , ու հոս սեղանին վրայ կը պատարագուի , խնդրելով որ արժանի ընէ մեզ (եկեղեցական դասը) հաղորդուելու Տիրոջ Ս. Մարմինն ու Արիւնին , և մեր միջոցաւ մասնակից ընելու հաւատացեալ ժողովուրդը :

Երբ սարկաւագը նորէն կ'ըսէ « Օրհնեալ , Տէ՛ր »՝ պատարագիչը Ընծան սկիհով ձեռքն առած՝ ժողովուրդին կը ներկայացնէ և քաղցր ձայնով կը հրաւիրէ ժողովուրդը , որ զան ու ճաշակեն Տիրոջ Մարմինն ու Արիւնը , որուն համար կ'ըսէ « 'ի Սուրբ , 'ի Սուրբ պատուական Մարմնոյ և յԱրեւն Տեառն մերոյ և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի՝ ճաշակեսցուք սրբութեամբ որ իջեալ 'ի յերկնից բաշխի 'ի միջի մերում : Սա է կեանք՝ յոյս՝ յարութիւն՝ քաւութիւն և թողութիւն մեզայ : Սաղմոս ասացէք Տեառն Աստուծոյ մերում , սաղմոս ասացէք Երկնաւոր Թագաւորիս մերում՝ անմահի՝ որ նստի 'ի կառս քերովբէականս » : Սրբութիւնով ճաշակեցէք մեր Տիրոջ Յիսուսի սուրբ , պատուական Մարմինն ու Արիւնէն , որ երկինքէն իջնելով՝ մեր մէջ կը բաժնուի : Ասիկա է կեանքը , յոյսը , յարութիւնը , մեղքերու քաւութիւնն ու թողութիւնը : Սաղմոսերգութիւն ըրէք մեր Տէր Աստուծոյն , սաղմոսերգութիւն ըրէք մեր անմահ , երկնաւոր Թագաւորին որ քերովբէներուն կառքերուն մէջ կը նստի :

Դպիրները ինչպէս նաեւ ժողովուրդը նստած՝ « Տէր ողորմեա » կ'ըսեն , քանի որ մեր փրկիչն

երկինքէն երկիր իջնելով մեր մեղքերուն համար պատարագութեցաւ ու սորվեցուց մեզի՝ մեղաւորներու, թէ իր Մարմինն ու Արիւնը մեզի կեանք է, յոյս է, յարութիւն է, մեղքերուն քաւութիւն ու թողութիւն է, ուստի մենք ալ անխախտ յուսով, ճշմարիտ հաւատքով խնդրուածքներ կ'ընենք, մեր բոլոր պէտքերուն համար, մանաւանդ մեր մեղքերուն քաւութեան և մեր հոգիներուն բժշկութեան համար, « Տէր ողորմեա » ներ ⁽¹⁾ ըսելով։ Այն ատեն վարագոյրը կը քաշեն։

Ապա սարկաւազը կրկին անգամ սաղմոսեղութեան կը յորդորէ ժողովուրդն, ըսելով « Սաղմոս ասացէք Տեառն Աստուծոյ մերում, դպիրք՝ ձայնիւ քաղցրութեան զերգս հոգեւորս։ Զի ամա վայելեն սաղմոսք և օրհնութիւնք, ալելուք և երգք հոգեւորք։ Պաշտօնեայք, հանդերձ երգովք սաղմոս ասացէք և զՏէր յերկինս օրհնեցէք »։ Ո՛վ դպիրներ, մեր Տէր Աստուծոյ՝ քաղցր ձայնով սաղմոս ու հոգեւոր երգեր ըսէք, ինչու որ սաղմոսներ ու օրհնութիւններ, ալելուներ ու հոգեւոր երգեր կը վայելեն անոր։ Պաշտօնեաներ, երգերով մէկտեղ սաղմոս ըսէք ու երկինքի Տէրն օրհնեցէք։ Սարկաւագները՝ պատարագիչին յոյց տուած այն աւետիսին վրայ ուրախացած՝ գեղեցիկ եղանակով ու քաղցր ձայնով ժողովուրդին ուրախութիւն կ'աւետեն « Սաղմոս ասացէք » ըսելով։ Պատարագիչն այս պահուս վերաբերեալ աղօթքներն ու խնդրուածքները կ'ընէ, Հօր ու Որդիին ուղղուած և լալագին թողութիւն

⁽¹⁾ Ասիկա Թէև խորհրդատետրին մէջ չկայ, բայց բարեպաշտական սովորութիւն մ'եղած է այլ ևս։

կը խնդրէ իր և ամենուն մեղքերուն համար։

Դպիրները կը սկսին երգել « Քրիստոս պատարագեալ բաշխի 'ի միջի մերում, ալելուիա »։ Քրիստոս պատարագուելով՝ մեր մէջ կը բաժնուի, ալելուիա (որ ըսել է, Տէրն օրհնեցէք)։ Քրիստոս երկինքէն երկիր իջնելով՝ մեզի համար պատարագութեցաւ և Հայր Աստուծոյ հետ մեզ հաշտեցուց, և հիմա իր Մարմինն ու Արիւնը մեր հոգիներուն իբրեւ կեանքի դեղ կը բաժնէ։

« Զմարմին իւր տայ մեզ կերակուր, և Ս. զԱրիւնն իւր ցօղէ 'ի մեզ, ալելուիա »։ Իր մարմինը կուտայ մեզի իբրեւ կերակուր, և իր Ս. Արիւնը մեր վրայ կը ցօղէ, կը սրսկէ։ Ինչպէս որ քիչ մ'առաջ ժամարարն անուշ ձայնով ժողովուրդը հրաւիրեց որպէս զի Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնը սիրով ձաշակեն, դպիրներն ալ աւելի ուրախութեամբ նոյնը կրկնելով՝ կ'ըսեն։

« Մատիք առ Տէր և առէք զլոյս, ալելուիա »։ Տիրոջը մօտեցէք ու լոյսը առէք։ Ով ժողովուրդ, մեր Տէրը լոյս է, Այնոր մօտեցիր որպէս զի քու խաւար հոգիդ լուսաւորուի։

« Ճաշակեցէ՛ք և տեսէ՛ք, զի՛ քաղցր է Տէր, ալելուիա »։ Տէրը ճաշակեցէ՛ք ու տեսէ՛ք, թէ ո՛րքան քաղցր ու անուշ է անիկա։ Եթէ մեր չրթունքները այս զգալի հային մօտեցուցած աւտեն, չբանանք նաեւ մեր սիրտը, սիրով ու ներողամտութեամբ լեցուն սիրտը՝ Քրիստոսի առջև, չբանանք մեր մեղքերը անոր կենսատու լոյսին առջև, չենք կրնար ձաշակել Տիրոջը քաղցրութիւնը։ Իսկ եթէ այս հային հետ աչքի առջև ունենանք Քրիստոսի մահը, որ մեզի համար տե-

դի ունեցաւ, ու Քրիստոսի Տնօրէնութիւնն յիշատակելնուս համար Ս. Հոգիին՝ Քրիստոսի սոյն մարմինին միջոցաւ՝ մեր հոգիին մէջ անցնելը, արդարեւ կը տեսնենք ու կը ճանչնանք որ մեր արժանաւորութիւնէն շատ աւելի մեծ եղաւ Տիրոջը մեզի ցուցած քաղցրութիւնն ու բարութիւնը: Ասով կ'իմանանք թէ չենք կարող այս անհամեմատ շնորհին փոխարինութիւն մ'ընել: Ահա ինչու համար զպիւրները, որ երբեմն այս լոյսը ճաշակած են և Տիրոջը քաղցրութեան համն առած, Տէրն ըստ արժանւոյն փառաբանելու մասին իրենց անկարողութիւնը տեսնելով, սոյն գոհարանական աղօթքներուն ձայնակցելու կը կանչեն հրեշտակներու դասը, և մանաւանդ՝ տեսնելով թէ Քրիստոսով այս երկիրս երկինք եղաւ, ու մարդիկ հրեշտակներու հետ միացան՝ կ'ըսեն.

«Օրհնեցէք զՏէր յերկինս, ալելուիա», Ով հրեշտակներ, դուք օրհնեցէք Տէրը, մենք երկրաւորներս ինչպէս կրնանք երկնաւոր շնորհի փոխարէնը հատուցանել երկրաւոր երգեր երգելով:

«Օրհնեցէք զնա ի բարձունս, ալելուիա»: Երկինքի բարձրութեան մէջ օրհնեցէ՛ք զԱնիկա, վասն զի գիտենք թէ մեզի ուրախակից ըլլալով աւելի եւս կ'օրհնէք Տէրը, ո՛վ հրեշտակներ, մանաւանդ երբ կը տեսնէք մարդոց մեղքերուն թողութիւն ըլլալը, «Ուրախութիւն է առաջի հրեշտակաց՝ մարդկան փրկութիւն» (Մատթ. ԺԲ. 10): Մարդոց փրկութիւնը հրեշտակներու առջև ուրախութիւն է:

«Օրհնեցէք զնա ամենայն հրեշտակք նորա, ալելուիա»: Ով անոր բոլոր հրեշտակները, զԱնի

օրհնեցէք: Բոլոր երկնային թագաւորութիւններ հրեշտակ կ'ըսուին, վասն զի իրարու միջոցաւ Աստուծոյ գիտութեան լոյսն երկինքէն երկիր կ'իջեցնեն, և իրարու միջնորդ ու պատգամաւոր կ'ըլլան: Դպիրները ասոնց ամենուն կ'աղերսեն որ մեզի հետ օրհնեն Տէրը: (Եբր. Ա. 14: Եփես. Գ. 10: Յայտ. 6-8): [Տես նաեւ Արժ. Տ. Սահակ քահանայի, քննական Կրօնագիտութեան դրքին 105 էջ, Յօդուած Բ. Արարչութիւն Հրեշտակաց]:

«Օրհնեցէ՛ք զնա ամենայն զօրութիւնք նորա, ալելուիա»: Ով անոր բոլոր զօրութիւններն, օրհնեցէ՛ք զԱնիկա: Աստուծոյ զօրութեամբ զօրանցած հրեշտակներ, միշտ օրհնեցէ՛ք: Զօրութիւն բացած թէպէտ Երկնքի երեք պարունակներէն միջինին ուր մէջ գտնուող երեք կարգերուն երկրորդին տրուած անունն է, սակայն Ս. Գիրքը շատ անգամներ բոլոր հրեշտակներն Աստուծոյ զօրութիւնները կ'իմանայ, ուստի և կ'ըսէ. — Օրհնեցէ՛ք Տէրը, ո՛վ անոր բոլոր զօրութիւնները: (Եփես. Ա. 21: Կող. Ա. 16):

Երբ պատարագիլին ծածուկ աղօթքէն վերջ վարագոյրը կը բացուի ⁽¹⁾ Սարկաւագը կը ձայնէ. «Երկիւղիւ և հաւատով յառաջ մատիք և սրբութեամբ հաղորդեցարուք ⁽²⁾»: Այն որ Աստուծոյ

(1) Եթէ սոյն ստղծութիւն լրանալէն վերջ Պատարագիլը դեռ չէ աւարտած իր աղօթքները, կամ մարմինին մէկ մասին ճաշակելը և բաժակին խմելը, դպիրները աւուր պատշաճի «Տաղ» մը կ'երգեն:

(2) Հաղորդութիւն չառնողները կամ ուշ առնողները հարկ է որ լսեն այս կոչումը ու անպատճառ իրենց մեղքերէն հեռանալով՝ որ լսեն ու հաղորդուին, վասն զի ինչպէս մեղքով մօտենալը, նոյնպէս մեղքերուն վրայ չզղջալով հաղորդութիւնն ալ մեղք գործած կ'ըլլան: Ժամանակին հոգիին կերակուրը չուտելով՝ հոգին ալ բնականաբար ուժասպառ կ'ըլլայ:

վախովն ու հաւատքովը լեցուած՝ Անոր այս Սուրբ
Խորհուրդին կը մօտենայ, ճշմարտապէս կեանք կ'ըս-
տանայ, իր սիրտն Աստուծոյ տուն ու բնակ-
րան կ'ընէ, իր արտաքին՝ մանաւանդ ներքին
մարդը կը նորոգուի, կը մաքրուի և կ'անմահա-
նայ, ինչպէս կ'ըսէ Աստուածաբան մարգարէն,
«Զի ահաւասիկ այս մերձեցեալ ի շրթունս ձեր,
լուանայ զամենայն անօրէնութիւնս, և զմեղս ձեր
սրբէ ի ձէնջ» (Եսայ. 2. 7): Ահա անիկա ձեր շրթ-
ութունքներուն զպելով ձեր անօրէնութիւնները վեր-
ցուց ու ձեր մեղքերուն թողութիւն տուաւ:

Սարկաւազը կը հրամայէ, որպէս զի հրամա-
նով և կոչումով՝ ո՛չ թէ անձնիշխան կամքով յա-
ռաջ գան ու հաղորդուին, ինչպէս կ'ըսէ. (Առակ-
Թ. 3—5): Առաքեաց զծառայան իւր, բարձր քա-
րողութեամբ կոչել ի խառնելիս իւր՝ և ասէ որ ոք
իցէ անզգամ, եկեացէ առ իս, արքցէ, և ցարկա-
սամխոսն ասէ, եկայք կերայք ի հացէ աստի խմիչ
և արբէք զզինիս զոր խառնեցի»: Իր ծառաները
զրկեց, որ գան բարձրագոյն քարողութիւնով ի-
րեն պատրաստած ըմպելին ճաշակելու նրաւիրեն.
և ըսաւ. Ո՛վ որ անզգամ է թող ինծի գայ ու խմէ:
Պակասամխոսներուն ալ ըսաւ. Եկէք այս իմ հացէս
կերէ՛ք և այս պատրաստած գինիէս խմեցէ՛ք: Ա-
սիկա է այս և հանգերձեալ աշխարհի համար կեանք
ու զօրութիւն՝ բոլոր հոգիով ու հաւատքով մօ-
տեցողներուն: Ասիկա ոչ միայն զղջացող մեղա-
ւորին թողութիւն կուտայ, այլ նաև մեր հոգին
մեղքի դէմ զօրացնելով՝ մեղ հեռու կը պահէ ան-
կէ: Եթէ ճաշակողը պակասամխոս և անզգամ ալ
ըլլայ, շուտով կը փոխուի: Թէ որ մարդ միայն

օ:

հիմարմնաւորապէս մօտենալը բաւական սեպէ, հո-
Ա. ւորապէս անօթի մնալով՝ ա՛լ աւելի պակասա-
ջե՛ն ու անզգամ կ'ըլլայ, ինչու որ մեր Տէր Յի-
սուսը հոգի ու կեանք է հոգիներուն, երկինքէն
իջած հոգեւոր հաց և կերակուր է, ու հոգիին
կեանք տալու համար երկրի վրայ զգալի մարմ-
նով երեւցող Փրկիչն է:

Երբ Պատարագիչը իր չորս բեկած Ս. Հացին
մէկ մասը ճաշակէ, վարագոյրը կը բացուի, որ
ատեն սարկաւազը «Երկիւղիւ և հաւատով» կը
ձայնէ և ժամարարը Ս. Հացի կտորներէն մնացա-
ծը կը բերէ, ու կը բաշխէ խոստովանութեամբ ու
ապաշխարութեամբ մօտեցողներուն ⁽¹⁾ և եթէ ա-
ւելցած ալ կայ, վարագոյրը գոցուելէն վերջ,
դա՛ն ալ կը ճաշակէ: Դպիրները հաղորդութենէն
վերջ «Աստուած մեր և Տէր մեր երեւցաւ մեզ,
օրհնեալ եկեալ անուամբ Տեառն» կ'ըսեն: Մեր
Աստուածը, մեր Տէրը մեզի երեւցաւ, օրհնեալ
ըլլայ տիրովը անունով եկողը: Պատարագիչը սը-
կիհը ձեռքն առած՝ հաղորդուողները խաշակնքե-
լով «Կեցո՛, Տէր, զժողովուրդս քո և օրհնեա՛ զժա-
ռանգութիւնս քո, հովուեա՛ և բարձրացո՛ զսոսա
յայսմհետէ մինչև յաւիտեան» կ'ըսէ. Ո՛վ Տէր, քու
ժողովուրդդ ապրեցուր, քու ժառանգութիւնդ
օրհնէ՛, հովուէ՛ ու բարձրացո՛ւր զասոնք՝ այսօր-
ուրէն մինչև յաւիտեան:

Կ'աւարտի այժմ Ս. Պատարագի խորհրդաւոր

⁽¹⁾ Հարսանիքի լաճ հագնողներուն: Կարդա՛ Մատթ. ԻԲ.
1—14 և ապաշխարութեամբ աշխատէ գէթ տարին մէկէ աւելի
անգամներ մօտենալու Ս. Հաղորդութեան, ճշմարիտ հարսնեւորի
մը պէս:

արարողութիւնը . ուստի պատարագիչը ծածուկ գոհաբանութեան աղօթքներ կ'ընէ :

Դպիրներն ալ մեծ ուրախութեամբ լեցուած կ'երգեն՝ ըսելով . « Լցաք 'ի բարութեանց քոց , Տէր , ճաշակելով զՄարմին քո և զԱրիւն , փառք 'ի բարձունս կերակրողիդ զմեզ » : Ով Տէր քու բարութիւններէդ լեցուեցանք՝ Մարմինդ ու Արիւնդ ճաշակելով՝ ուստի փառք քեզի երկնքի մէջ , քեզի որ մեզ կերակրեցիր : « Որ հանապազ կերակրես զմեզ՝ առաքեա 'ի մեզ զհոգեւոր քո զօրհնութիւնս , փառք 'ի բարձունս . . . » : Դուն որ միշտ մեզ կը կերակրես , մեզի զրկէ քու հոգեւոր օրհնութիւններդ , փառք քեզի . . . :

Սարկաւագը բարձրաձայն կրկին կը հրամայէ հաւատացեալներուն որ գոհութիւն մատուցանեն Աստուծոյ՝ ըսելով . « Եւ ևս խաղաղութեան զՏէր աղաչեսցուք » . Խաղաղութեան համար ա'լ աւելի Տիրոջը աղաչենք :

Դպիրները « Տէր , ողորմեա՛ » կ'ըսեն :

Սարկաւագը՝ « Եւ ևս հաւատով ընկալեալք յԱստուածային սուրբ , յերկնային , անմահ , յանարատ և անապական խորհրդոյս՝ զՏեառնէ գոհացարուք » : Հաւատով այս Աստուածային սուրբ , երկնային , անմահ , անարատ և անապական խորհուրդէս մաս մը ընդունողներ , ա'լ աւելի Տիրոջը գոհութիւն ու շնորհակալութիւն մատուցէք :

Դպիրները 'ի դիմաց հազորդուող Ժողովուրդին կը սկսին երգել գոհ սրտով . « Գոհանամք ըզքէն , Տէր , որ կերակրեցիր զմեզ յանմահական սեղանոյ քոյ : Բաշխելով զՄարմինդ և զԱրիւնդ 'ի փրկութիւն աշխարհի և կեանք անձանց մե-

րոց » : Կը գոհանանք քեզմէ , ո'վ Տէր , որ մեզ քու անմահական սեղանէդ կերակրեցիր , քու Մարմինդ և Արիւնդ աշխարհի փրկութեան և մեր անձերուն կեանք ըլլալու համար բաշխեցիր :

Սարկաւագին «Օրհնեա՛ , Տէ՛ր» էն վերջ , պատարադիչը երկձիթ թագը գլուխը դրած , հողատարադիչը երկձիթ թագը գլուխը դրած , իր առջի տիրական կերպարանքը թափն հագած , իր առջի տիրական կերպարանքը ստացած և Ս. Աւետարանը ձեռքը՝ կը սկսի բարձր ձայնով աղօթել , օրհնելով և ըսելով այս խիստ գեղեցիկ ու հոգեյոյզ աղօթքը . « Որ օրհնես զայնոսիկ , որք օրհնեն զքեզ , Տէ՛ր , և սուրբ առնես զյուսացեալսն ի քեզ » : Ո'վ Տէր , դուն որ զքեզ օրհնողները , փառաւորողները կ'օրհնես ու կը փառաւորես և քեզ յուսացողները սուրբ կ'ընես : Այս խօսքերը կ'ուղղէ Քրիստոսի , որով երկրի բոլոր ազգերն օրհնուեցան և՛ ասոր համար է որ բոլոր ազգերն ալ կերան զանիկա : Բայց՝ ըսելով « Գեղ օրհնողները քեզմէ ալ կ'օրհնուին » , ոչ թէ Աստուծոյ մեր օրհնութեան կարօտ ըլլալը կը յայտնուի , այլ անոր վրայ մեր ունեցած սէրն ու հաւատքը , ինչու որ օրհնութիւնն ասոնցմէ առաջ կուգայ , ու մենք կ'օրհնենք զԱնի , մեր հասողութեան ծանրագոյն կարողութիւնը տալով անոր : Իսկ Անիկա մեր՝ լոկ խօսքով իրեն տուած արդեամբ , իրապէս կը ցուցնէ մեզի : Մարդիկ իրենց կամքին յօժարութիւնը կը ցուցնեն՝ զԱստուած օրհնելով , որպէս թէ բաւ ուզէին , թէ կարելի ըլլար , սիրտս կը բողձայ որ ուրիշ օրհնութիւններ ալ աւելցնեմ քու օրհնութիւններուդ վրայ , և փառքերուդ վրայ ուրիշ փառքեր : Իսկ ամէն բանով լեցուն , ամէն բանի կատարելութիւնն ե-

զող Աստուածն՝ որպէս թէ տկարէ մ'առնելով անոր կամքին յօժարութիւնն ու սէրն , որ իր խօսքերուն զօրութիւնէն կը ճանչցուի՝ նոյն օրհնութիւնն ասոր կը դարձունէ :

« Կեցո՛, Տէ՛ր , զժողովուրդս քո , և օրհնեա՛ զժառանգութիւնս քո » : Ով Տէ՛ր , քու ժողովուրդդ ապրեցուր ու քու ժառանգութիւնդ օրհնէ : Այս եկեղեցին Քրիստոսի սեպհական ժողովուրդն ու անոր ժառանգութիւնն է , ինչպէս որ իր արիւնք տալով գնեց զայս :

« Զլրումն եկեղեցւոյ քո պահեա՛ , սրբա (սուրբ արա) զսոսա , որք ողջունեցին (ողջունեն) սիրով զվայելչութիւն տան քո և մի՛ թողուր զյուսացեալս 'ի Քեզ » : Պահէ՛ եկեղեցիին ամբողջութիւնը , սրբէ՛ զանոնք , որոնք քու տանդ վայելչութիւնը սիրով ողջունեցին , սիրով ընդունեցան : Քու Աստուածային զօրութեամբդ փառաւորէ՛ մեզ , և քեզ յուսացողներս երեսէ՛ մի ձգեր :

« Զխաղաղութիւն պարգեւեա՛ աշխարհի , եկեղեցեաց , քահանայից , թագաւորացն Քրիստոսնէից և զինուորեալ մանկանց նոցա , և ամենայն ժողովրդեանս » : Խաղաղութիւն պարգեւէ , աշխարհիս , եկեղեցիներուն , Քահանաներուն , Քրիստոնեաներուն թագաւորներուն եւ անոնց՝ Քրիստոսի համար զինուորագրուած զաւակներուն , և այս բոլոր ժողովուրդին :

Տեսակ տեսակ խորհրդաւոր խնդրածները , զորոնք պատարագիչն Աստուծոյն խնդրեց և հաւատքով ընդունեց , կը բերէ կը սփռէ ամենուն վրայ , յանձնելով այն շնորհները հաւատացեալ-

ներուն , որոնցմէ պատգամաւոր զրկուեցաւ Աստուծոյ առջև :

« Զի ամենայն տուրք բարիք և ամենայն պարգեւք կատարեալք 'ի վերուստ են իջեալք առ 'ի քէն , որ ես Հայր լուսոյ » : Ինչու որ ամէն բարի տուրքերն ու ամէն կատարեալ պարգեւները վերէն՝ քեզմէ են իջած , որ լուսոյ Հայր ես : Բարի տուրքերն Աստուծոյ զանազան խնամքներն են , զոր առաջուց պատրաստած է և կուտայ մեզի և որոցմով Աստուած իր արարածները կը կառավարէ , [ըստ այնմ « Նովաւ կեամք և շարժիմք եւեմք » , (Գործ. Ժէ. 28) : Անով կ'ապրինք , կը շարժինք ու կը կենանք] , նոյնպէս պարգեւներ ալ կը զրկէ մեզի ամէն մէկուս մեր խնդրուածքներուն ուժին ու խնդրողներուս օգտին համեմատ :

« Եւ քեզ վայելեն փառք , իշխանութիւն և պատիւ » : Ու քեզի կը վայելեն փառքը , իշխանութիւնն ու պատիւը : Ամէն շնորհներուն լուսնութիւն , բայց միայն այս փառաբանութիւնները , որոնք ոչ թէ քու փառքիդ վրայ յաւելուած մը կ'ընեն , այլ քու վրայ մեր ունեցած սիրոյն լացալայտ մէկ ապացոյցը կուտան « Այժմ և միշտ և յաւիտեանս ամէն » :

Դպիրները սոյն աղօթքն ընդմիջելով՝ « Ամէններ » կ'ըսեն և վերջը երեցս կրկնելով կ'երգեն « Եղիցի անուն Տեսուն օրհնեալ յայսմնեմէ մինչև յաւիտեան » : Տիրոջն անունն ասկից մինչև յաւիտեան օրհնեալ թող ըլլայ : Ըսել կ'ուզեն թէ Տիրոջն անունը չէ թէ հիմա կ'օրհնենք , այլ միշտ և յաւիտեան պիտի օրհնենք : Հաղորդութիւն չառ-

նողները երկու դասերուն և դաւիթին մէջ բաժնուած՝ « մասերուն » միայն կը մասնակցին :

Ժամաբարը բեմէն վար իջած ⁽¹⁾ սեղանին առջև կ'աղօթէ ըսելով, « Կատարումն օրինաց և մարգարէից դու ես, Քրիստոս Փրկիչ մեր, որ լցեր (լցուցիր) զամենայն Հայրակամ տնօրէնութիւնս քո, լի'ց (լցո') զմեզ հոգւովդ սրբով » : Օրէնքներուն ու Մարգարէներուն լրումը դուն ես, ո'վ Քրիստոս մեր Փրկիչը, որ կատարեցիր, լրացուցիր քո Հօրդ կամքովն որոշուած բոլոր տնօրէնութիւններդ : մե'զ ալ լեցուր քո Ս. Հոգիովդ : Մինչև հիմա կատարուած բոլոր տնօրինական խորհուրդներուն բովանդակութիւնն է այս :

Բայց ինչո՞ւ « Հայրակամ տնօրէնութիւն » կ'ըսէ, վասն զի ո'չ թէ ինքն իրմէ, այլ Հօրը կամքովն ըրաւ ամէն ինչ : — Չէ՞ որ ըսած է « Ես յանձնէ ինչ ոչ խօսիմ, այլ Հայր ետ ինձ պատուէր՝ զինչ ասացից և զինչ խօսեցայց », (Յովհ. ԺԲ. 49) : Ես իմ կողմէս բան մը չեմ խօսիր, այլ հայրը պատուէր տուաւ ինձի՝ թէ ի'նչ պիտի ըսեմ և ի'նչ պիտի խօսիմ :

« Լի'ց (լցո') և զմեզ հոգւովդ սրբով » : Լեցո՞ւր մեզ Ս. Հոգիովդ : Տնօրէնութեան բոլոր գիտաւորութիւնը հոս էր, Հոգին՝ Աղամին մեղանչելովը մեր մէջէն վերցուեցաւ, նոր Աղամի շնորհիւ կրկին մեզի դարձուեցաւ : Արդ՝ քանի որ մենք տնօրէնութեանը յիշատակը լիովին կատարեցինք, կը խնդրենք նոյնպէս՝ որ լեցուինք ամենքս ալ Ս. Հոգիին պարգեւներովը, զոր Քրիստոսի

(1) Այս՝ բեմէն իջնելը կը խորհրդանշանէ Փրկչի վերջի գալուստը, կամ յարութենէն վերջ հաւատացեալներուն երեւոյթը :

ածային Մարմինին ներգործութեան միջոցով մէջ ընդունեցինք :

ամաբարը վերջին աւետարանն ալ (Յովհ. 14) կը կարդայ ⁽¹⁾ և պահպանիչը կ'ըսէ, « Եւ քաղաքները կ'երգեն « Օրհնեսցուք ամենայն ժամ, յամենայն ժամ օրհնութիւն ի բերան մեր (է) » : Տէրն ամէն ատեն օրհնութիւն անոր օրհնութիւնը մեր բերող ըլլայ : Ասոր վրայ ժամաբարը կ'ըսէ. « Իսկ եղերուք ի շնորհաց Ս. Հոգւոյն. երեսաղաղութեամբ և Տէր Յիսուս եղիցի ընդդէմ ամենեւեան, ամէն » : Ս. Հոգիին չընդէն օրհնուած ըլլաք, խաղաղութեամբ, և Տէր Յիսուս ձեր ամենուր հետ թող Հաւատացեալները « Ամէն » և կամ « Մետուծոյ » ըսելով կուգան ժամաբար Քաճեռքը գտնուած Ս. Աւետարանը կը համու հոգեւոր մեծ ուրախութեամբ լեցուած՝ վերադառնան : Ես ալ կը մաղթեմ հաւածչմարիտ Քրիստոնեաներուն, որ արժանի թէ՛ հոս և թէ՛ հանդերձեալին մէջ, օրհնաւաւորել զՀայր և զՈրդի և զՍուրբ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից

Եւ քաղաքները կ'երգեն : Ես ալ կը կարդան :

Ա. Գործիս մէջ գործածուած երկնի թագ քաճեռք խոյր խնայող տունէ կը պատահիչը քաճեռք

Վ Ե Ր Զ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0162483

ՀԻԱՏԱՐԱԿԶԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Գործակալությունը կրասնճնել ուրիշ Հեղինակներու պատասխան գրերը , մանաւանդ դասագրերը հրատարակել՝ Մեա-րիժէն վաւերացման, Տպագրութեան, փորձեալ սրբագրութեան, կազմի եւ այլ աշխատութիւններ կատարելով :

Ի դիւրութիւն անոնց որ մտադիր են ո՛ր եւ է զբի հրա-
սարկութիւնց քնել, ստրեւ ցոց կուտանք ինչ ինչ միջոցներ
ու պայմաններ որոնց զործադրութիւն անհրաժեշտ է :

1. Տպուկելի գրին ձեռագիրը երեք ՕՐԻՆԱԿ գույնով մեզի ղրկուելու է, (վաւերացման համար Մէարիժին ներկայաւազուած ձեռագիրներէն *pus* օրինի *kerbf* *orhmal* ըլլալու են:)

2. Զեռագիրք *սեւնեղե* *վերջ* միայն կրնանք որոշել

Թէ գիրքը ինչ դիրքով աւ ծաւալով եւ Լանի^օ Քօնմա կըր-
նայ ըլլալ :

Թէ ո՞րչափ գումարի կրնայ հասնիլ անոր տպագրութեան,
քորի, կազմի, սրբագրութեան եւ ուրիշ ծախքեր :

Թէ՛ ն'րբան օրինակ ցլէ՛ս' է՛ եւ կրնայ սպուիլ :

Թէ Դաւթեան Գործակալութիւնը կը ստանձնէ՞ հոգալ զըր-
բին ծախսը եւ *իր հաշուին* կատարել սպազրուքիւնը :

Թէ՛ այս պարագային՝ ի՞նչ իրաւունք կը վերապահէ գրին
սիրոյր կամ ներկանակին :

Այս ամեն կեսերը կարելի չէ որոշել մինչեւ որ աչքի առ-
ջեւ չունենանք սպուռելի՜ ձեռագիրը :

Ձեռագիրը չորհած՝ այս պայմաններու մասին նամակով մեզի հարցումներ ուղղել աւելորդ ժամաւաճառութիւն ու յոգնութիւն պիտի չլլար, որոնց պէտք չբոլորելու համար է որ այս տեղեկութիւնները կը յանձնենք Մեծադոյ Հեղինակներուն ուսադուրեման, որպէս զի գիտակցաբար համակերպին վերն- յիշեալ առաջին պայմանին, եւ ՆԵՐՖ ՕՐԻՆԱԿ ձեռագիրները *այսպիսով* պարզած դիկենք նա հասցէին:

3. Իսկ, անմիջ որ կ'ուզեն իրենց հաշուին կուսարել գրին հրահարակութիւնը, պէ՛հ է հոգան ծախքեր. հօդին քէ ի'նչ դիրքով ու քոքով, ի'նչ ամակութեան ը կ'ազմով կ'ուզեն հրահարակել իրենց գրել: Այս պարագային ալ, ծախքին ամակութիւնը որոշելու համար, դարձեալ անհրաժեշտ է որ տեսնուի ձեռագիրը եւ քս այնմ ցոյց տանք մօտաւոր հաշիւը:

